

**Universitat de les
Illes Balears**

Facultat d'Educació

Memòria del Treball de Fi de Grau

L'art com a instrument d'inclusió per un alumne amb diversitat funcional

Gema Adrover Cerro

Grau d'Educació Primària

Any acadèmic 2019-20

DNI de l'alumne: 41586204L

Treball tutelat per Begoña de la Iglesia Mayol

Departament de Pedagogia Aplicada i Psicologia de l'Educació

S'autoritza la Universitat a incloure aquest treball en el Repositori Institucional per a la seva consulta en accés obert i difusió en línia, amb finalitats exclusivament acadèmiques i d'investigació	Autor		Tutor	
	Sí ☐	No ☐	Sí ☐	No ☐

RESUM

El Treball de Fi de Grau (TFG) que es presenta consisteix en el disseny d'una investigació, la qual té com a objectiu analitzar la relació entre un alumne amb diversitat funcional i les àrees artístiques, des d'un enfocament inclusiu. Així com analitzar l'autoestima i autonomia de l'alumne enfront aquestes àrees. Aquesta investigació s'ha dut a terme mitjançant la metodologia qualitativa, estudi de cas únic. Els instruments utilitzats per aquesta investigació són: entrevistes, enquestes i anàlisi de documents. Els resultats obtinguts demostren la relació positiva entre l'alumne amb diversitat funcional i les àrees artístiques i com aquestes enriqueixen la seva autoestima i autonomia. Com a conclusions principals, cal destacar la importància de l'art en la vida de les persones, independentment de les seves capacitats, com a procés de socialització, inclusió i expressió.

Paraules clau: Diversitat funcional, autoestima, autonomia, àrees artístiques, inclusió.

ABSTRACT

The Final Degree Project (TFG) that is presented consists of the design of a research, which aims to analyze the relationship between a student with functional diversity and the artistic areas, from an inclusive approach. As well as analyzing the student's self-esteem and autonomy in these areas. This research was carried out using the qualitative methodology, a unique case study. The instruments used for this research are: interviews, surveys and document analysis. The results obtained show the positive relationship between the student with functional diversity and the artistic areas and how these enrich their self-esteem and autonomy. The main conclusions are the importance of art in people's lives, regardless of their abilities, as a process of socialization, inclusion and expression.

Keywords: Functional diversity, self-esteem, autonomy, artistic areas, inclusion.

ÍNDEX I PAGINACIÓ

	Pàgina
1. Introducció i justificació.....	5
2. Objectius i hipòtesi.....	6
2.1. Objectiu general.....	6
2.2. Objectius específics.....	6
2.3. Hipòtesi i interrogants.....	7
3. Marc teòric.....	7
3.1. La diversitat funcional.....	7
3.1.1. Diversitat funcional com a paradigma.....	8
3.1.2. Desenvolupament personal i social en la diversitat funcional.....	10
3.1.2.1. Autoestima.....	11
3.1.2.2. Autonomia.....	12
3.2. L'educació artística.....	12
3.2.1. L'educació artística i la diversitat funcional.....	14
3.3. La inclusió.....	15
3.3.1. L'educació inclusiva.....	16
4. Bones pràctiques inclusives.....	18

5. Metodologia utilitzada per desenvolupar el treball.....	21
5.1. Recerca documental.....	21
5.2. Eines de recollida d'informació.....	23
5.2.1. Entrevistes.....	23
5.2.2. Enquestes.....	24
5.2.3. Anàlisi de documents.....	31
5.3. Anàlisi de la informació recollida.....	32
5.3.1. Categories d'anàlisi.....	32
5.3.2. Definició de les categories d'anàlisi.....	33
6. Resultats.....	36
7. Conclusions.....	44
8. Propostes personals de millora.....	48
9. Autoavaluació.....	53
Referències bibliogràfiques.....	56
Annexos.....	59

1. Introducció i justificació.

A continuació es presenta el treball “L’art com a instrument d’inclusió per un alumne amb diversitat funcional”, emmarcat en l’assignatura de Treball de Fi de Grau. De les possibles modalitats de treball a escollir, aquest s’ha orientat cap al treball empíric, per tal de comprovar la hipòtesi següent: Quina influència es produeix a partir de la interacció entre l’alumne amb diversitat funcional i les àrees artístiques?

Aquesta hipòtesi sorgeix durant el període de Pràcticum II, on vaig tenir l’oportunitat de conèixer un alumne amb diversitat funcional del meu grup-classe. Gràcies a les observacions realitzades durant aquest Pràcticum i la relació directa amb l’alumne, vaig descobrir que les àrees artístiques són el seu punt fort, allà on aprèn amb més motivació i il·lusió i on augmenta la seva autoestima i autonomia. Per tant, consisteix en un estudi de cas únic, que s’ha dut a terme mitjançant entrevistes, enquestes i anàlisi de documents. L’alumne està cursant el 5è curs d’Educació Primària a un col·legi públic de Mallorca, el qual compta amb una diversitat d’alumnat molt enriquidora.

D’una banda, el treball s’estructura en diferents apartats. El primer apartat fa referència a la introducció i la justificació del treball. En el segon s’explica l’objectiu general del treball, per després desglossar-lo amb els objectius específics. Aprofito aquest punt per matisar la hipòtesi inicial del treball. El tercer fa referència al marc teòric, en el qual exposo els conceptes claus que s’han de tenir en compte a l’hora d’entendre la investigació. A continuació, trobem un apartat dedicat a bones pràctiques. Experiències de treball artístic amb persones amb diversitat funcional que han tingut bons resultats. Jerí (citada a Armijo, 2004) destaca la següent premissa: “las buenas prácticas son experiencias con buenos resultados y que se orientan a soluciones concretas y efectivas que posibilitan una mejora en el desempeño” (p.31).

El cinquè apartat es dedica al disseny de la investigació que té com a objectiu conèixer la relació entre l’alumne i les àrees artístiques. La metodologia que s’ha utilitzat per desenvolupar el treball és qualitativa. La frase metodología cualitativa se refiere en su más amplio sentido a la investigación que produce datos descriptivos: las propias palabras de las personas, habladas o escritas, y la conducta observable (Taylor & Bogdan, 2000).

A més a més, trobem quatre subapartats: recerca documental, eines de recollida d'informació, mostra i anàlisi de la informació recollida. Posteriorment, trobem un sisè apartat de resultats i un setè apartat de conclusions, un vuitè de propostes personals de millora i un novè on presento la meva autoavaluació. Els dos apartats finals fan referència als annexos i les referències bibliogràfiques.

2. Objectius i hipòtesi.

A continuació es presenta l'objectiu general i els objectius específics establerts per desenvolupar el treball. Així com la hipòtesi inicial plantejada.

2.1. Objectiu general.

L'objectiu general del treball és analitzar la relació entre l'alumne amb diversitat funcional i les àrees artístiques.

2.2. Objectius específics.

Aquest objectiu general es presenta amb cinc objectius específics:

1. Analitzar com es desenvolupa l'alumne en les àrees artístiques.
2. Analitzar la seva autoestima i autonomia, enfront aquestes àrees.
3. Aprofundir sobre la seva inclusió dins l'aula.
4. Conèixer recursos i estratègies per treballar l'educació artística amb alumnes amb diversitat funcional.
5. Aportar una evidència més sobre el tema: la relació entre l'alumne amb diversitat funcional i les àrees artístiques.

2.3. Hipòtesi i interrogants.

Cada un d'aquests cinc objectius neixen d'una hipòtesi extreta des de la mateixa pràctica educativa: Quina influència es produeix a partir de la interacció entre l'alumne amb diversitat funcional i les àrees artístiques?

3. Marc teòric.

En aquest apartat es presenten els conceptes més importants que cal definir per entendre les bases d'aquesta investigació.

3.1. La diversitat funcional.

El concepte de discapacitat intel·lectual ha evolucionat en els últims anys. L'Associació Americana de Discapacitats Intel·lectuals i del Desenvolupament [AAIDD] (2011) indica que “la discapacidad intelectual se caracteriza por limitaciones significativas tanto en el funcionamiento intelectual como en la conducta adaptativa tal y como se ha manifestado en habilidades adaptativas conceptuales, sociales y prácticas. Esta discapacidad se origina antes de los 18 años”.

Aquest concepte ha estat substituït per “diversitat funcional”. Fou fundat per diferents ponents, tal com Juan José Maraña, Ismael Llorens i Vicente Valero, els quals han participat en una Jornada Internacional anomenada “El futuro de los servicios sociales en un contexto de cambio”, desenvolupat el 14 de maig de 2015 en la facultat de Ciències Socials de la Universitat de València. Les conclusions obtingudes a partir d'aquesta Jornada demostren la importància de canviar el concepte de discapacitat intel·lectual per diversitat funcional. S'explica que és necessari erradicar el concepte de discapacitat, ja que mai ha estat favorable de suprimir prejudicis. Existeixen autors que parlen de la necessitat del canvi, és el cas de Rodríguez (2003) qui indica:

Cada sociedad tiene en cada momento histórico unas determinadas necesidades y unos valores sociales (contexto social), en función de los cuales se establece lo que es adecuado socialmente y lo que resulta inadecuado (diferencia), unos encargados (expertos) que precisan la forma de distinguir (criterios de selección) a los sujetos (diferentes), el calificativo con que se les ha de reconocer (terminología), la función que han de desempeñar en la sociedad (papel social) y el trato que se les ha de otorgar (tratamiento). Insisto, la mayor parte de las veces los resultados han sido atroces empezando por la propia terminología que trataba de encasillarlos, y de lo que hablaremos más adelante, y terminando por la "praxis" de la convivencia y del día a día. (p.149)

L'objectiu és oferir alternatives al concepte de discapacitat, afavorint un canvi de paradigma basat en el respecte a la diferència, l'equitat als drets ciutadans, la dignitat humana, la llibertat de decisió i la inclusió social. Així doncs, el concepte de diversitat funcional no parla de menys o més "capacitats" o "limitacions", sinó de què existeix una diversitat de formes de funcionar. Villatoro (citat a Romañach & Lobato, 2005) destaca la següent premissa:

La diversidad funcional la entendemos como una construcción social que parte del no reconocimiento de las diferencias del otro. Es decir, del cómo la sociedad aborda el tema de la diferencia, comparable con todas las formas de discriminación que han existido, ya sea por género, etnia, clase social o, en este caso, diversidad funcional. (p.4)

Per tant, la diversitat funcional no és únicament un canvi de concepte, va més enllà. És un paradigma que pretén evitar terminologies que adquireixen un significat discriminador, per valorar les persones per les seves "limitacions". La idea central és valorar la persona per les seves capacitats, habilitats, destreses i potencialitats.

3.1.1. Diversitat funcional com a paradigma.

El concepte de discapacitat ha de ser superat, ja que socialment, dóna a entendre que si no es compleix uns determinats estàndards físics i psíquics, la persona no té dret a elegir.

Això vulnera la dignitat personal. Aquesta terminologia associa el “problema” a la persona quan en realitat és l’entorn social el que està mal estructurat per no ajustar-se a les necessitats i les capacitats de les persones i per promoure la idea de la discapacitat com una forma d’opressió per part d’estructures socials que no les tenen en compte. Toboso (citat a Abberley, 2008) destaca la següent premissa:

(...) que, en general, puede considerarse a las personas con discapacidad como un grupo cuyos miembros se encuentran en una posición inferior a la de otros sujetos de la sociedad, simplemente por tener discapacidad. También implica afirmar que estas desventajas están relacionadas de manera dialéctica con una ideología o grupo de ideologías que justifican y perpetúan esa situación. Además, también significa aseverar que esas desventajas y las ideologías que las sostienen no son naturales ni inevitables. (p.37)

Un altre punt a destacar és que aquest canvi implica una altra direcció de les polítiques públiques, els programes i els projectes. Aquests, s’han de reorganitzar per tal de fomentar l’autoestima i l’autonomia de la persona amb diversitat funcional i amb l’objectiu d’aconseguir la plena inclusió i equitat social. Així mateix, cal fer un canvi d’actitud en els professionals, els quals han de fomentar la participació de les persones amb diversitat funcional, oferint activitats que no impliquin la sobreprotecció.

L’autora Mercedes Molina, l’any 2015 va dur a terme una investigació anomenada “Intervención social con jóvenes con discapacidad física: hacia un nuevo diseño del programa de ocio con adolescentes de la Asociación de Espina Bífida e Hidrocefalia de Alicante (AEBHA)”. Els resultats obtinguts a partir d’aquesta investigació, indiquen que mitjançant aquesta nova metodologia basada en el canvi d’actitud en els professionals, es fomenta el dret a la igualtat d’oportunitats i la independència de les persones amb diversitat funcional. Destaca que el professional és qui possibilita, capacita, facilita, guia, educa, promou, entrena, escolta, reflexiona i anima el procés.

3.1.2. Desenvolupament personal i social en la diversitat funcional.

Les habilitats bàsiques del desenvolupament personal i social són imprescindibles perquè les persones amb diversitat funcional puguin desenvolupar una vida plena, normalitzada i inclusiva. Aquestes habilitats fomenten aspectes tal com l'autoestima i l'autonomia, els quals s'expliquen més endavant.

Així mateix, trobem que persones amb diversitat funcional no gaudeixen d'autoestima i autonomia a causa de la falta d'oportunitats de poder treballar les habilitats d'autonomia personal i social en situacions reals. Aquesta falta d'oportunitats és causada per la sobreprotecció que obstaculitza la presa de decisions i el dret a la independència d'aquestes persones. Temps enrere, es considerava que els problemes socials i de comportament eren part de la diversitat funcional, però afortunadament, en l'actualitat aquesta visió ha canviat, considerant la societat i l'entorn qui afecta el comportament de les persones amb diversitat funcional.

La selecció d'aquestes dues dimensions (autoestima i autonomia) entre d'altres, tal com el control intern, el judici moral o l'empatia, és causada per la influència positiva que provoquen ambdós conceptes, ja que milloren dins la mesura del possible, la conducta, l'aparença, les experiències i l'estatus de la persona amb diversitat funcional. A més a més, presenta una forta relació amb l'art. Mitjançant un estudi de cas a l'Associació TATO d'Autisme a Colima, Mèxic. Es va dur a terme un taller anomenat "Embárrate", on realitzaren unes activitats educatives-artístiques, emprant fang com a material protagonista. Aquest estudi demostra que les persones amb diversitat funcional desenvolupen les habilitats bàsiques de caràcter personal, destacant l'increment de la seva autoestima i autonomia.

Un altre criteri de selecció sorgeix durant el període de pràctiques. Vaig observar com l'alumne amb diversitat funcional millorava la seva autoestima i autonomia en les àrees artístiques. Mitjançant l'art, demostrava les seves capacitats artístiques, tècniques, creatives, cognitives i morals, relacionades amb una forma diferent d'expressió, on se sentia lliure, motivat i capaç de fer tot allò que es proposava amb autonomia.

3.1.2.1. Autoestima.

Existeixen autors que es refereixen a l'autoestima de la persona amb diversitat funcional, és el cas d'Alonso (citat a Iannizzotto, 2009) qui indica:

El término autoestima es el sentimiento que surge en nosotros después de la captación de la persona que somos. Comprendemos, pues, a la autoestima como una valoración, y como tal es un acto combinado de conocimiento y afectación. Conocimiento de sí mismo, autoconcepto y estado afectivo consecuente de estima o rechazo. (p.81)

Igualment, el desenvolupament personal i social està lligat a l'autonomia. L'individu és capaç de valorar les seves capacitats, habilitats i destreses i això provoca un benestar personal, ja que se senten més feliços. Iniesta, Martínez & Mañas (citats a Borrego & Requena, 2004) afirmen:

La autoestima se considera como el punto de partida para el desarrollo positivo de las relaciones humanas, de la responsabilidad personal, de la creatividad y del aprendizaje, por lo que, sobre todo para las personas con diversidad funcional, desempeña un papel bastante importante en sus vidas, ya que tener una autoestima positiva es vital para la vida personal, social y profesional, hechos que por sus limitaciones se ven truncados habitualmente. (p.441)

A més a més, l'autoestima de les persones amb diversitat funcional afecta de forma directa en el seu desenvolupament personal. Per tant, és essencial confiar en aquestes persones per tal de fomentar la confiança en si mateixos. Així com evitar les etiquetes negatives per tal que se sentin acceptats i estimats per la societat. Alonso (citat a McGuire & Chicoine, 2009) indica:

Un cuarto factor, igualmente clave e importante para la autoestima, es el sentimiento de que uno es amado y digno de ser amado. Muchas personas con diversidad funcional intentan hallar la manera y los medios para obtener cariño en sus vidas, pero otros, en cambio, son grandes expertos en ofrecer cariño como las personas con Síndrome de Down. En cualquiera de los casos, la mayoría de estas personas son muy sensibles a las expresiones de cariño, y hay que ser conscientes de ello. (p.208)

3.1.2.2. Autonomia.

Existeixen autors que es refereixen a l'autonomia de la persona amb diversitat funcional, és el cas d'Alonso (citat a Coromines, 2008), qui indica:

Autonomía es darse a uno mismo una ley o norma propias. El sujeto que es capaz, que no necesita que le indiquen lo que tiene que hacer, que sea capaz de dirigir su propia vida, que tenga poder de decisión y que, participando de un contrato social, sabe darse a sí mismo sus propias normas, ejerce el máximo de libertad posible dentro de las restricciones que ha aceptado para su propia protección. (p.208)

Tot i això, és cert que les persones amb diversitat funcional necessiten suports en la seva vida quotidiana per poder realitzar les tasques. Però cal tenir en compte que aquests suports no han de ser impostos, sinó sol·licitats lliurement per la persona amb diversitat funcional. D'aquesta manera s'evita la sobreprotecció, que pot provocar certes dificultats, com per exemple a la presa de decisions. Alonso (citat a Soto, 2009) destaca la següent premissa:

Por tanto la sociedad debe ofrecer oportunidades a las personas con diversidad de poder trabajar las habilidades de autonomía personal y social en situaciones reales para favorecer que estas personas puedan llegar a lograr su derecho a la independencia. Ofrecer un ambiente lo más normalizado posible y con apoyos requeridos, no sobreimpuestos. (p.209)

3.2. L'educació artística.

Al llarg del segle XX s'ha pogut comprovar la importància de l'art en l'educació gràcies als estudis i publicacions que han deixat alguns autors com Dewey, Lowenfeld, Piaget, Vygotsky, entre d'altres.

La UNESCO (Organización de las Naciones Unidas para la Educación, la Ciencia y la Cultura) és un dels organismes internacionals que més es preocupa per l'educació artística.

Freqüentment prepara diversos actes destinats a aquesta, amb l'objectiu de sensibilitzar la comunitat internacional sobre la importància de l'educació artística i promoure la diversitat cultural, el diàleg intercultural i la cohesió social. Com per exemple, la Setmana Internacional de l'Educació Artística, duta a terme l'any 2012.

A escala de país, cal destacar que el Govern d'Espanya, concretament des del Ministeri d'Educació, s'han dut a terme diverses activitats destinades a l'educació artística, tal com la Trobada Nacional de Docents de Dansa, la Fira Nacional d'Educació i Art, la Trobada Federal d'Art i Tecnologia o la Trobada Nacional de responsables polítics d'educació artística.

Per tant, la presència de l'art en l'educació, mitjançant l'educació artística, fomenta el desenvolupament de les habilitats i les destreses dels alumnes, així com la creativitat, la imaginació, la diversitat cultural, la innovació o la curiositat. A més a més, ajuda als alumnes a conèixer-se millor a ells mateixos i expressar sentiments i emocions. Puente (citat a Calaf & Fontal, 2010) indica que:

La Educación Artística sirve para aprender a ser creativos, aprender a crear producciones artísticas, y saber conocer, comprender, respetar, valorar, cuidar, disfrutar y transmitir tanto nuestras propias creaciones como aquellas otras que hicieron los artistas del pasado y las que están haciendo los artistas del presente. (p.18)

Tot i això, defensen que l'art es veu una mica marginat dins l'educació. Puente (citat a Eisner, 2004) indica:

Las artes se posicionan marginalmente en nuestro sistema educativo. Justifica esta posición secundaria de las artes respecto a otras materias debido a la concepción generalizada de que la misión fundamental de la escuela es el desarrollo del intelecto, y que éste, solo puede fomentarse mediante las materias “duras”. Las matemáticas y las ciencias son consideradas los medios idóneos para cultivar la mente. Por el contrario, “las artes se consideran agradables, pero no necesarias”, “son más emotivas que reflexivas” y “poco tienen que ver con la mente”. (p.13-14)

Breument, totes les escoles, públiques o privades tenen en les seves matèries l'educació artística. Encara que moltes vegades es considerin “assignatures secundàries”, la realitat és que són primordials per al desenvolupament dels alumnes i ofereixen nombrosos beneficis en l'aprenentatge.

3.2.1. L'educació artística i la diversitat funcional.

El dret a una educació per a tots és una realitat i l'educació artística ha d'estar oberta per a totes les persones, independentment de les seves capacitats i habilitats, ja que qualsevol alumne té dret a gaudir de les activitats creatives i millorar la seva qualitat de vida.

Existeix una forta relació positiva entre l'educació artística i els alumnes amb diversitat funcional. En l'article 27.1 de la Declaració Universal dels Drets Humans, així com en l'article 30.2 de la Convenció de l'ONU sobre els Drets de les Persones Discapacitades, es fa un èmfasi especial en la necessitat que les persones amb diversitat funcional s'impliquin de forma lliure en la vida cultural i en què gaudeixin de les arts i dels seus efectes clarament positius. Existeixen autors que parlen de la importància de l'art per fomentar la socialització de les persones amb diversitat funcional, és el cas d'Alonso (citada a Calderón, 2014) qui indica:

Tanto la dimensión expresiva de lo artístico como la educación de los sentidos y la sensibilidad estética son fundamentales en el proceso de socialización, en la inteligencia y en el juicio crítico de las personas. Los tres aspectos hacen posible, además, una relación equilibrada con el mundo exterior, lo que sin duda es de vital importancia para individuos con diversidad funcional, ya que permite que estos sean incluidos socialmente. (p.239)

Per tant, l'educació artística és essencial per a les persones amb diversitat funcional, ja que afavoreix la seva autoestima, la creativitat, la capacitat d'imaginar, la representació, la memòria, etc. Així com permet l'expressió de les emocions i el desenvolupament d'habilitats psicomotrius i els sentits. Alonso (citada a Pérez, 2004) afirma que:

La educación artística, además de constituir una vía para expresar las emociones, en la convivencia social que propicia permite desarrollar sentimientos de colectividad, de trabajo en equipo y disciplina, de capacidad de tolerancia a la frustración, etc. (...). De la misma forma, en la persona con diversidad funcional, la educación artística permite que esta desarrolle sus habilidades, condiciona patrones apropiados de conducta y comportamiento social, aumenta su autoconfianza y autoestima, mejora su ajuste psíquico y el de su familia y, además, influye positivamente en lo que respecta a la disciplina, la convivencia social y el respeto a las normas básicas de comportamiento. (p.239-240)

També Alonso (citat a Botero, 2014) afirma:

El arte es principalmente un instrumento de expresión humana que ofrece la posibilidad a la persona con diversidad funcional de expresar lo que es y lo que siente, de comunicar sus emociones y sentimientos sin intermediarios ni impedimentos de ningún tipo. Dar vía libre para que la persona con diversidad funcional se exprese mediante su arte es admitir y valorar la diversidad y la riqueza cultural del ser humano. (p.141)

En conjunt, l'educació artística és una fórmula per assolir objectius de participació social de l'individu amb diversitat funcional, fomentant que se senti inclòs en el seu entorn i que es valorin les seves capacitats. L'alumne amb diversitat funcional es transforma en el protagonista del seu aprenentatge.

3.3. La inclusió.

Existeixen autors que defineixen el concepte d'inclusió, és el cas de Booth & Ainscow (2011), els quals indiquen a l'Index for inclusion:

La inclusión trata de la participación de todos los estudiantes y adultos. Trata de apoyar a los centros escolares para que sean más responsables ante la diversidad de su alumnado, sea en razón a sus orígenes, intereses, experiencias, conocimiento, capacidades o cualquier otra. (p.13)

La inclusió és enriquidora per a tota la societat i és aquesta qui ha de ser conscient d'aquest fet i acceptar la diversitat, ja que "tots som iguals i tots som diferents". Amb això m'agradaria ressaltar que cada persona té les seves capacitats i és això el que fa especial als individus. Per tant, cal partir sempre de les capacitats d'una persona per tal d'arribar al seu màxim i que pugui gaudir, de la millor manera possible, de la vida.

3.3.1. L'educació inclusiva.

Desafortunadament, la lluita per l'educació inclusiva és present en el nostre dia a dia, ja que dins l'àmbit educatiu, encara no s'ha aconseguit garantir la igualtat d'oportunitats per a tots. Aquesta lluita és de tota la societat i per tal d'acabar amb ella i aconseguir la plena educació inclusiva, cal conscienciar la societat del fet que l'educació inclusiva és un dret de tots els alumnes, no pas un privilegi. Així com identificar i eliminar totes aquelles barreres que dificultin la presència, la participació i l'aprenentatge de qualsevol alumne, perquè qui ha de canviar és el context, no l'alumne. Galván, director de plena educació inclusiva (2019) indica:

La educación inclusiva no es una metodología, ni un principio, ni un valor. La educación inclusiva es un derecho humano a vivir, aprender y desarrollarse con todas las personas que conforman nuestra comunidad, incluida de forma principal, la escuela, sin olvidar el resto de itinerarios que configuran el derecho al aprendizaje a lo largo de toda la vida. Presencia, participación y progreso del niño y la niña en el aula, y cuanto antes, son indicadores claves que nos hablan de una verdadera educación inclusiva. Mantener altas expectativas de logro para todo el alumnado. Contar con profesionales altamente cualificados. Diseñar desde el principio de accesibilidad universal materiales, tecnología y entornos para remover obstáculos y promover la igualdad de oportunidades. Y sobre todo, un compromiso claro de los líderes del proyecto educativo, son elementos necesarios para el éxito. (p.2)

Existeixen autors que parlen del paper dels sistemes educatius per fomentar l'educació inclusiva, és el cas de Muntaner (2014) qui indica:

Los sistemas educativos están sujetos a una doble y contradictoria exigencia: por una parte, han de ofrecer una educación común para todo el alumnado, su objetivo es evitar la exclusión, la segregación y la discriminación de cualquier alumno; por otra parte, y a su vez, han de reconocer y responder de manera ajustada a las características individuales de cada alumno para favorecer y facilitar su aprendizaje. La educación inclusiva cumple con estas exigencias y se caracteriza por tres principios claves:

- La aceptación y el respeto por la diversidad, que se traduce en la no categorización de los alumnos bajo ningún criterio.
- El planteamiento de diseños y actividades flexibles y abiertas que permiten la participación, el aprendizaje y la satisfacción de todos los alumnos.
- La utilización en todos los casos de agrupamientos heterogéneos, que reflejan la realidad diversa de los centros y del alumnado. Acabando definitivamente con la búsqueda de la falacia de la homogeneidad y uniformidad de los grupos. (p.66)

Així doncs, l'educació inclusiva ha de ser un model d'escola per a tots. Ha d'identificar i eliminar les barreres que dificultin la inclusió i ha de garantir l'equitat i la igualtat d'oportunitats, independentment de les característiques i capacitats de l'alumne. També parla de l'eliminació d'aquestes barreres Muntaner (citad a Ainscow, Booth & Dyson, 2006) els quals defensen:

El proceso de cambio sistemático para tratar de eliminar las barreras de distinto tipo que limitan la presencia, el aprendizaje y la participación de todo el alumnado en la vida escolar de los centros donde son escolarizados, con particular atención a aquellos más vulnerables. (p.67)

D'una forma breu, per aconseguir la plena educació inclusiva cal detectar i eliminar barreres i garantir la presència, la participació i l'aprenentatge de tot l'alumnat.

4. Bones pràctiques inclusives.

En aquest apartat es presenta una sèrie de bones pràctiques inclusives.

La buena práctica inclusiva debe entenderse como una actuación “situada”, que adquiere sentido y es viable a partir de una realidad concreta, de unos condicionantes estructurales que la hacen única e irrepetible. (...). Podemos concluir que constituye una “buena práctica”, toda actuación que se oriente, a partir del compromiso del profesorado, el alumnado y las familias, a promover la presencia, la participación y el éxito de todo el alumnado, sobre todo de aquellos en mayor situación de vulnerabilidad. No es una cuestión de “todo o nada”, sino fundamentalmente de “grado” y de progreso sostenido (proceso). (Marchesi, Durán, Giné & Hernández, 2009, p.5)

A de arte: Durant el període de pràctiques, el meu grup-classe, on pertany l'alumne amb diversitat funcional del qual parlem en aquest treball, vàrem dur a terme un projecte europeu, juntament amb centres educatius de França, Milà i Burgos, el qual continuarà fins a l'acabament del curs actual. Aquest projecte anomenat “A de arte”, forma part de la comunitat educativa eTwinning, pertanyent a Erasmus +, el programa de la Unió Europea en matèria d'educació, joventut i esport. L'objectiu és promoure i facilitar l'intercanvi d'idees i treball en col·laboració, entre professorat i alumnat de diferents països, mitjançant les tecnologies de la informació i comunicació (TIC). Aquesta plataforma utilitza una metodologia activa i innovadora a partir d'activitats participatives i col·laboratives dins una plataforma anomenada Twinspace. Algunes de les activitats treballades són: creació de vídeos i avatars per conèixer als alumnes que formen part del projecte; utilització de l'eina digital Padlet; demanar interessos sobre les altres persones participants i la seva cultura, artistes locals, gastronomia, balls populars i tradicions de tots els països.

Així doncs, “A de arte” és un projecte en el qual es pretén intercanviar informació sobre artistes, així com pintors i escultors dels diferents països. Parteix principalment d'artistes locals i nacionals, fins a arribar a pintors i escultors coneguts internacionalment. Els tipus d'activitats realitzades parteixen d'un aprenentatge actiu i cooperatiu dels alumnes, per aconseguir uns objectius grupals.

L'activitat final del projecte consisteix a embellir una paret del centre educatiu o del poble on es troba el centre, mitjançant una obra d'art urbà. Comptem amb l'assessorament de Pere Banek, grafiter nascut al poble, amb el qual mitjançant una unitat didàctica, es crearà l'obra final amb la temàtica "la mar".

Espai Art Maria Servera: Maria Servera és una jove de 23 anys nascuda a Vilafranca. Als 8 anys li varen detectar una malaltia que li va provocar una discapacitat motora, però no intel·lectual. Ella és conscient de les seves limitacions i això li permet lluitar per allò que més li agrada. Va començar a pintar als 12 anys com una manera de cercar una alternativa de futur. Tot i que no té ni taller, ni galeria, té la seva mare, la qual presenta una casa ben equipada amb tot el que na Maria necessita per pintar i on se sent còmoda i segura. El seu projecte social d'inclusió rep el nom següent: Espai Art Maria Servera. Ha realitzat tres exposicions d'art amb l'objectiu d'ampliar a la gent amb diversitat funcional de tota la comarca i possibilitar un lloc a aquestes persones perquè puguin desenvolupar la seva creativitat.

Associació Debajo del sombrero: És una associació no lucrativa d'àmbit nacional, declarada d'Utilitat Pública. És una plataforma per a la creació, investigació, producció i difusió de l'art, on els principals protagonistes són les persones amb diversitat funcional. Els tallers es desenvolupen en espais que possibiliten l'aprenentatge i el diàleg amb els artistes, així com la realització de projectes tant individuals com col·lectius. És un projecte pioner a Espanya, recolzat per experiències nacionals i internacionals molt consolidades, tal com "Creative Growth Art Center".

Creative Growth Art Center: És un centre de creació artística dirigit a persones amb diversitat funcional, situat a Oakland, Califòrnia. Parteix de la idea que tothom, independentment de les seves dificultats, té un potencial creatiu. Un cop els artistes troben el seu camp creatiu, el centre els ajuda a desenvolupar-lo i crear obres, les quals són exposades en venda a escala local, nacional i internacional.

Parte con arte: És una plataforma artística que promou el desenvolupament de processos artístics en persones amb diversitat funcional, partint de l'experimentació.

L'associació ASPRODES, FEAPS Salamanca, dins la seva acció, millora la qualitat de vida de persones amb diversitat funcional i les seves famílies. Va elaborar un projecte artístic "Parte con arte". És accessible per a qualsevol grau d'autonomia. Duen a terme un projecte basat en tallers creatius que parteixen de l'experimentació, la reflexió i la intervenció, entenent la creativitat com a via d'expressió i comunicació única de cada persona, com a projecte de vida.

Alarde: És una associació sense ànim de lucre, situada a Astúries, que persegueix la pràctica, el coneixement i el gaudiment de l'art per persones amb diversitat funcional, fomentant la seva inclusió personal i social. Planteja una escola d'art com a instrument que permet un desenvolupament personal i social de persones amb diversitat funcional.

Capacitarte: És una associació cultural sense ànim de lucre, localitzada a Almeria, amb l'objectiu de desenvolupar i fomentar l'art entre persones amb i sense diversitat funcional i amb l'objectiu d'aconseguir una plena inclusió en la societat de persones amb diversitat funcional. Realitzen activitats tal com pintura, fotografia, dansa teatral i ceràmica.

Igual Arte: Fundació duta a terme a Pontevedra on es treballa amb persones amb diversitat funcional amb diferents capacitats, entenent que l'art és un dret que ens pertany a tots i totes i que porta la màgia d'expressar, comunicar i transmetre. Els alumnes tenen entre 2 i 50 anys i s'organitza mitjançant grups de la mateixa edat, als quals se'ls presenta una metodologia i uns materials adaptats a les necessitats de cada un, per tal que puguin gaudir plenament de l'art.

Associació Argandini: Neix l'any 1999 amb l'objectiu d'oferir una educació cultural, social i emocional a les persones amb diversitat funcional. Aquest programa formatiu i cultural promou el creixement personal i social i augmenta la qualitat de vida. Defensa que la creativitat és el millor camí per promoure la inclusió de les persones amb diversitat funcional.

Artistas en proceso: És un projecte dut a terme l'any 2011 en el "Festival Internacional de Arte y Discapacidad EscenaMobile 2011 en Casa de la Provincia, Sevilla". On persones amb diversitat funcional varen exposar relats, obres, escultures, dibuixos, vídeos i fotografies en el context.

Expanding realities: És un projecte que té com a finalitat inspirar i aportar bones pràctiques en el camp de l'educació creativa, dirigit a persones amb diversitat funcional. Els tallers ofereixen estratègies innovadores per desenvolupar noves metodologies de treball enriquidores.

Arte y Discapacidad: Projecte dut a terme per l'Associació ATADES, que neix amb l'objectiu de fomentar l'expressió creativa i artística de les persones amb diversitat funcional, fomenten així l'autoestima, el desenvolupament de les habilitats i capacitats, assolir reptes i potenciar la diversitat. Compta amb el suport de la Fundació Iberdrola, a través del seu programa de suport social "Energía para la solidaridad".

5. Metodologia utilitzada per desenvolupar el treball.

La metodologia permet conèixer les eines i les estratègies per dur a terme la investigació i validar la hipòtesi de partida. Existeixen autors que defineixen el concepte d'investigació, és el cas de Coelho (2019), qui indica:

La investigación es un proceso intelectual y experimental que comprende un conjunto de métodos aplicados de modo sistemático, con la finalidad de indagar sobre un asunto o tema, así como de ampliar o desarrollar su conocimiento, sea este de interés científico, humanístico, social o tecnológico.

5.1. Recerca documental.

La investigació s'ha dut a terme consultant diferents fonts generals i específiques. He fet una primera recerca a Google Acadèmic, del qual he obtingut diferents documents que m'han proporcionat un primer contacte amb el tema del treball. Tal com revistes i articles en línia, TFG s, TFM s i llibres en format PDF. Per tal de recopilar el més essencial d'aquests, primer he dut a terme una lectura global, i posteriorment he destacat allò que m'ha semblat més interessant, important i útil per al treball. Tot i això, alguns dels documents han estat exclosos, pel fet d'utilitzar el terme "discapacitat intel·lectual".

Per realitzar la segona recerca, he contactat amb el servei de documentació del Ramón Llull, per tal de conèixer com funciona i com utilitzar-lo. Un cop descobert això, m'he endinsat a la recerca de diferents fonts bibliogràfiques per aprofundir més sobre el tema. He seleccionat allò que he trobat més interessant i he fet la reserva en línia de quatre llibres. Però a l'hora de llegir-los, m'han semblat tots quatre molt similars. Utilitzen els mateixos conceptes, definicions i autors. A més a més, no utilitzen el terme actual, diversitat funcional. Així i tot, la lectura m'ha ajudat a comprendre l'evolució del concepte de "discapacitat intel·lectual" i la necessitat de la seva actualització. Existeixen autors que parlen d'aquesta necessitat, és el cas de Villatoro (2015) qui indica:

La diversidad funcional es un nuevo paradigma que se abre paso dentro de una sociedad cambiante, que reclama avances y alternativas a los servicios sociales para obtener unos recursos y apoyos dignos, que ofrezcan calidad de vida a todas las personas y que acaben con las situaciones de exclusión social y de desigualdad. (p.1)

Així mateix, cal destacar la simpatia i el bon tracte tant de l'especialista del servei de documentació, la qual em va atendre per telèfon, així com l'especialista de la biblioteca de Guillem Cifre de Colonya. Agrair la seva ajuda a l'hora de cercar els llibres dins la biblioteca.

La tercera recerca l'he duta a terme mitjançant el catàleg de la UIB. He cercat directament la Memòria del Treball de Fi de Màster (TFM) de Joana Llabrés Ferrer, "Procés d'escolarització d'una alumna amb diversitat funcional. Una història de vida." Fou la meua tutora de l'assignatura "Atenció a l'Alumnat amb Necessitat Específica de Suport Educatiu a l'Escola" pertanyent a la menció que estic cursant "Suport Educatiu". Ens va contar la història d'una alumna amb diversitat funcional, a la qual dedica el seu TFM. És un cas molt emotiu que des d'un primer moment em va cridar l'atenció. Realitzar la lectura d'aquest TFM, m'ha ajudat molt en el meu treball i m'ha aportat informació molt útil.

En resum, els criteris d'inclusió en els quals m'he basat són els següents: documents actualitzats (iguals o superiors a l'any 2000), utilització del terme "diversitat funcional", utilització de diverses fonts i diferents autors i utilització de les paraules claus del meu treball.

5.2. Eines de recollida d'informació.

Les eines de recollida d'informació s'han dut a terme mitjançant la metodologia qualitativa. Consisteix en un model d'investigació basat en la interpretació dels fets en el seu context real. Més concretament, el mètode utilitzat en el treball és l'estudi de cas únic, el qual té com a objectiu analitzar un subjecte, com és l'alumne amb diversitat funcional, per tal d'identificar les seves característiques i comprovar la hipòtesi inicial del treball. Arias, M.A. (citada a Hernández, Fernández & Baptista, 2010) indica:

El enfoque cualitativo se selecciona cuando se busca comprender la perspectiva de los participantes (individuos o grupos pequeños de personas a los que se investigara) acerca de los fenómenos que los rodean, profundizar en sus experiencias, perspectivas, opiniones y significados, es decir, la forma en que los participantes perciben subjetivamente su realidad. (p.364)

5.2.1. Entrevistes.

L'entrevista qualitativa permet la recopilació d'informació d'allò que la persona entrevistada comparteix amb l'investigador.

La entrevista de investigación es, por tanto, una conversación entre dos personas, un entrevistador y un informante, dirigida y registrada por el entrevistador con el propósito de favorecer la producción de un discurso conversacional, continuo y con una cierta línea argumental -no fragmentado, segmentado, precodificado y cerrado por un cuestionario previo- del entrevistado sobre un tema definido en el marco de una investigación. (Alonso, 2007, p.9)

Per realitzar les entrevistes cal tenir en compte els següents punts:

1. Mètode:

En aquesta investigació qualitativa s'utilitza una entrevista no estructurada, la qual pot aportar més recursos, ja que les preguntes són de caràcter obert i flexibles. Destaca la interacció entrevistador-entrevistat, amb l'objectiu d'entendre més que d'explicar.

És essencial formular preguntes clares i simples que reflecteixin el tema central de la investigació.

2. Procediment:

D'una banda, s'ha dut a terme una fase preparatòria on s'han exposat els principis teòrics a partir dels quals es realitza la investigació (diversitat funcional, autoestima, autonomia, àrees artístiques i inclusió). D'altra banda, s'ha dut a terme una fase de disseny, on s'han planificat les entrevistes.

3. Participants:

Per tal de fer una triangulació, comptem amb tres participants, els quals seran entrevistats individualment. D'una banda, comptem amb dos especialistes, la tutora i la P.T. actuals de l'alumne amb diversitat funcional i d'altra banda, comptem amb la mare de l'alumne amb diversitat funcional.

4. Instruments:

Els instruments són les entrevistes no estructurades, les quals presenten preguntes obertes i flexibles. S'han dut a terme mitjançant videoconferències, a causa de la situació originada pel COVID-19. L'elaboració d'aquestes es fa complint l'objectiu marcat, preguntes clares i flexibles que engloben el tema principal del treball: l'art com a instrument d'inclusió per un alumne amb diversitat funcional.

5.2.2. Enquestes.

Una enquesta dins la investigació qualitativa, s'utilitza per obtenir informació detallada sobre el raonament i les motivacions subjacents de les persones. L'objectiu final de l'enquesta és aprofundir sobre un tema des d'una perspectiva individual. Permet obtenir i elaborar dades de manera ràpida i eficaç. Alguns autors defineixen aquest concepte, és el cas de Casas, Repullo & Donado (citats a García, 2003) qui afirmen:

Una tècnica que utilitza un conjunt de procediments estandaritzats de investigació mitjançant els quals se recull i analitza una sèrie de dades d'una mostra de casos representativa d'una població o univers més ampli, del que se pretén explorar, descriure, predir i/o explicar una sèrie de característiques. (p.143)

Per tal de dur a terme les enquestes cal tenir en compte els següents punts:

1. Disseny:

Les enquestes adopten el següent disseny:

- Títol.
- Encapçalament (presentació de l'enquestador, objectiu, a qui va destinada i amb quina finalitat).
- Dades sociodemogràfiques (edat, sexe i anys de professió en el cas del professorat).
- Bloc de preguntes.
- Comiat i agraïments.

2. Objectius:

Per tal de realitzar l'enquesta cal tenir en compte els objectius del treball. Aquests ens permeten conèixer allò que es vol aconseguir i fins a on volem arribar.

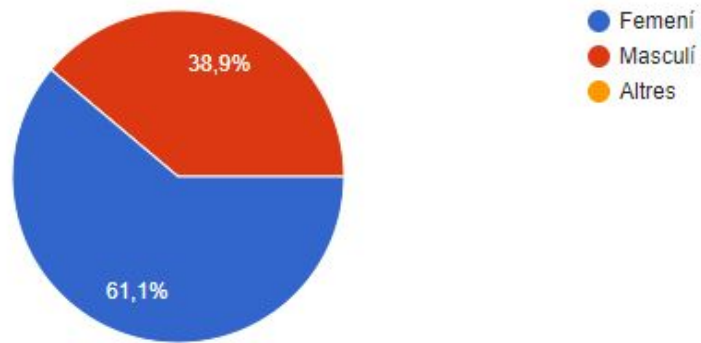
3. Mostra:

Per tal de tenir una triangulació, s'han realitzat tres enquestes. En primer lloc, als alumnes del grau d'Educació Primària, on participen els meus companys de classe. En segon lloc, al professorat del centre on cursa l'alumne amb D.F. i altres centres de Mallorca. En tercer i darrer lloc, les famílies de diversos centres educatius, incloses les famílies dels companys de classe de l'infant.

La mostra global de les enquestes és de 93 persones, més concretament, 18 estudiants, 18 professors i 57 familiars. Pel que fan els estudiants, trobem un 61,1% d'estudiants de sexe masculí i un 38,9% de sexe femení.

Sexe estudiants:

18 respostes

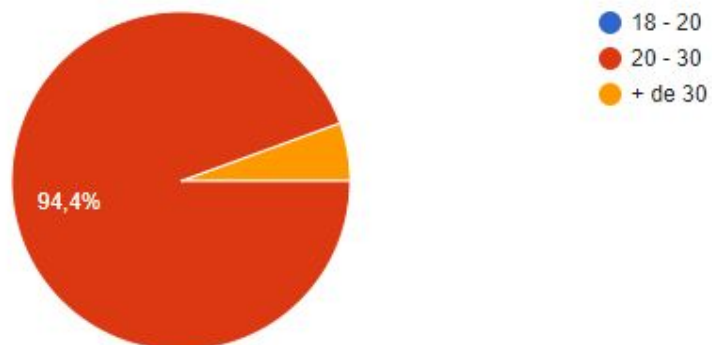

Font: Elaboració pròpia.

La majoria dels estudiants tenen entre 20 i 30 anys (94,4%) i cursen el 4t curs del Grau d'Educació Primària (94,4%).

Edat estudiants:

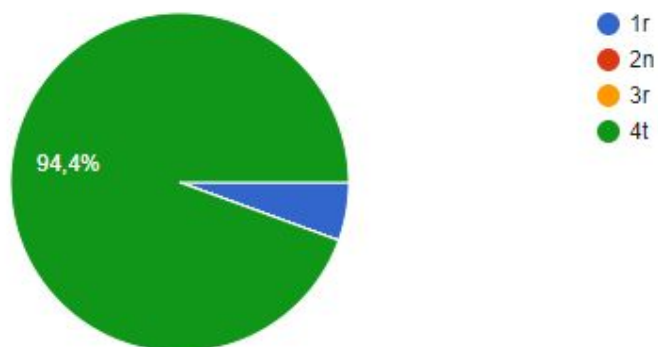
18 respostes

Font: Elaboració pròpia.

Curs estudiants:

18 respostes

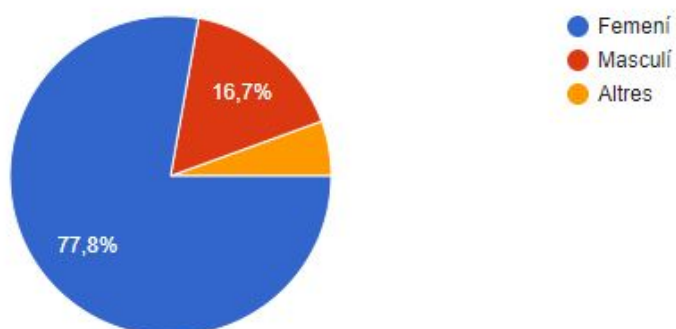

Font: Elaboració pròpia.

Pel que fa al professorat, trobem un 77,8% del sexe femení, un 16,7% del masculí i un petit percentatge d'altres sexes.

Sexe professorat:

18 respostes

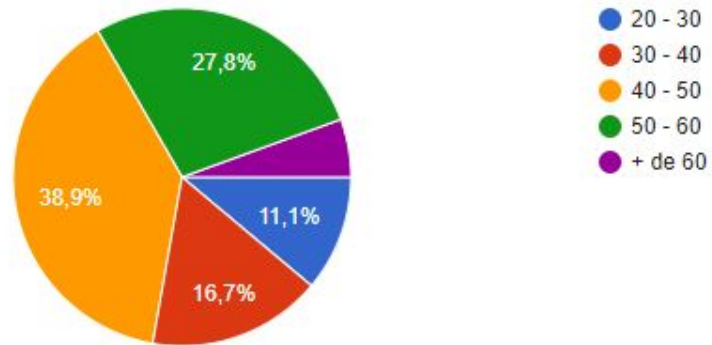

Font: Elaboració pròpia.

Troblem un 38,9% d'entre 40 i 50 anys, un 27,8% d'entre 50 i 60, un 16,7% d'entre 30 i 40, un 11,1% d'entre 20 i 30 i un petit percentatge de més de 60 anys.

Edat professorat:

18 respostes

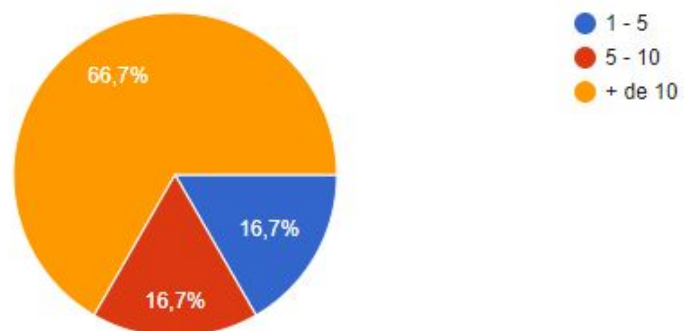

Font: Elaboració pròpia.

El 66,7% tenen més de 10 anys de professió, un 16,7% d'entre 5 i 10 i un altre 16,7% d'entre 1 i 5 anys de professió.

Anys de professió professorat:

18 respostes

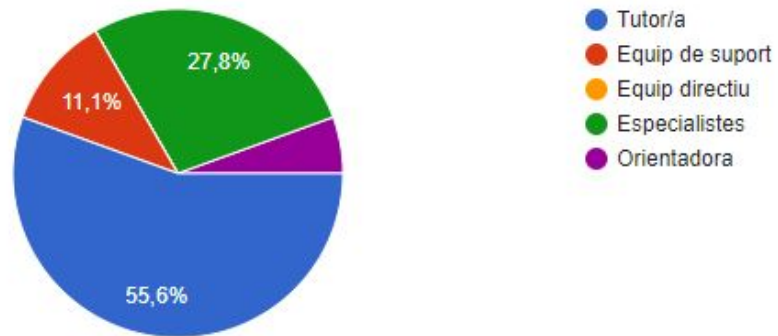

Font: Elaboració pròpia.

El 55,6% de professorat fan de tutor/a. Trobem també un 27,8% d'especialistes, un 11,1% de l'equip de suport i un petit percentatge pertanyent a l'orientadora del centre on cursa l'alumne amb D.F.

Funció professorat:

18 respostes

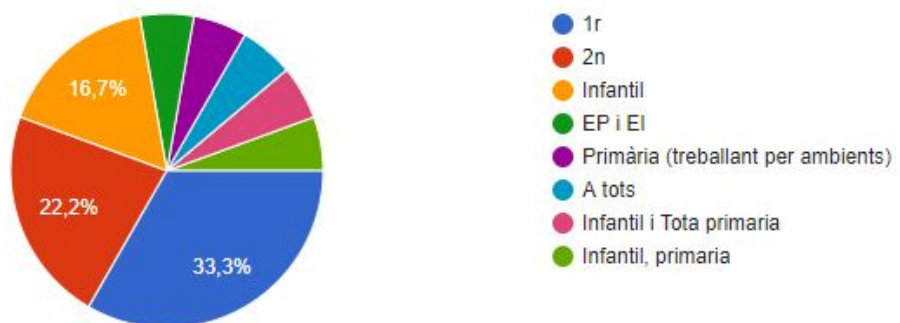

Font: Elaboració pròpia.

Quant al cicle, trobem un 33,3% de professorat que pertany al 1r cicle d'Educació Primària. Un 22,2% del 2n cicle i la resta d'Infantil o ambdós.

Cicle professorat:

18 respostes

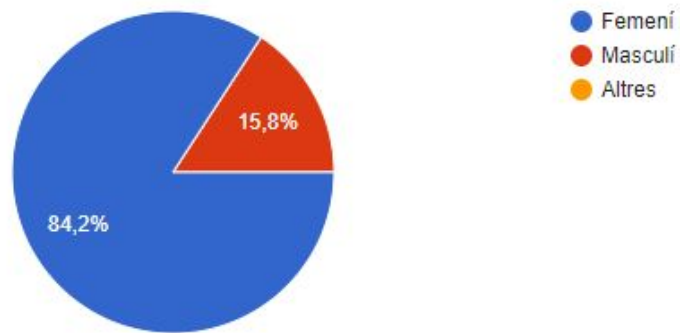

Font: Elaboració pròpia.

Pel que fan les famílies, trobem un 84,2% de sexe femení i un 15,8% de sexe masculí.

Sexe famílies:

57 respostes

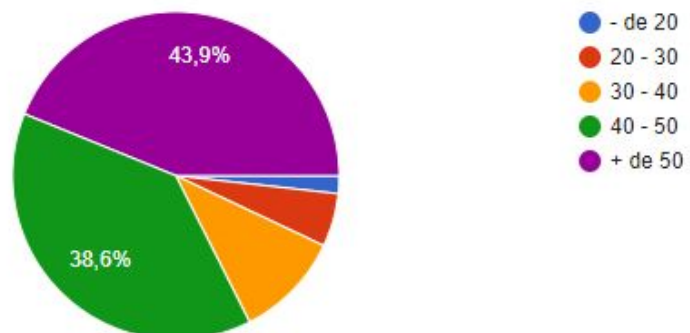

Font: Elaboració pròpia.

El 43,9% tenen més de 50 anys, el 38,6% entre 40 i 50 i la resta menys de 40 anys.

Edat famílies:

57 respostes

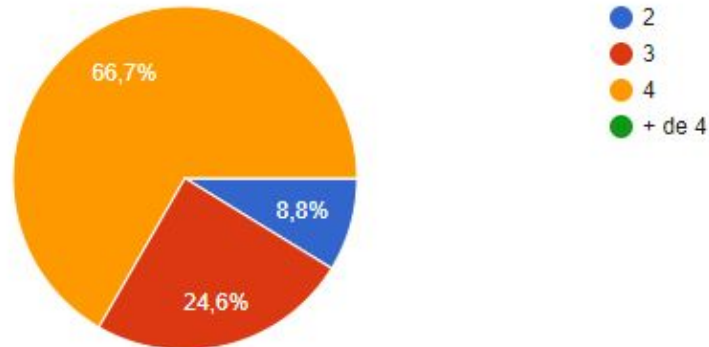

Font: Elaboració pròpia.

Per últim, trobem un 66,7% de famílies formades per 4 membres, un 24,6% per 3 membres i un 8,8% per 2.

Membres a la unitat familiar:

57 respostes

Font: Elaboració pròpia.

4. Instruments:

Els instruments són les enquestes, elaborades i dutes a terme mitjançant l'eina "Formularis de Google".

5.2.3. Anàlisi de documents.

Dulzaides (citada a Gutiérrez, 2002) destaca la següent premissa:

El anàlisi documental es una forma de investigació tècnica, un conjunt de operacions intel·lectuals, que busquen descriure i representar els documents de forma unificada sistemàtica per facilitar la seva recuperació. Comprende el procés analític - sintètic que, a su vez, inclou la descripció bibliogràfica i general de la font, la classificació, indizació, anotació, extracció, traducció i la confecció de ressenyes.

Per tal d'accedir als documents i seleccionar els més rellevants he tingut en compte dos aspectes: els conceptes claus i l'objectiu general del treball. L'objectiu de l'anàlisi de documents és la captació, avaluació, selecció i síntesi dels continguts dels documents.

Convé ressaltar la triangulació d'aquest apartat, la qual ens aporta més informació per a la investigació. S'han analitzat tots aquells aspectes relacionats amb el tema del treball, de tres documents diferents del centre on està escolaritzat l'alumne amb diversitat funcional. Són els següents: Programació d'aula d'Educació Artística, Programació General Anual (PGA) i Reglament d'Organització i Funcionament (ROF). Per tal d'accedir als documents, he contactat d'una banda, amb la directora del centre, la qual m'ha aportat el ROF i d'altra banda, la tutora de l'alumne, la qual m'ha aportat la Programació d'aula d'Educació Artística i el PGA.

5.3. Anàlisi de la informació recollida.

Per tal de dur a terme l'anàlisi de la informació recollida, he elaborat una graella amb les categories i subcategories que defineixen el meu treball, partint dels conceptes més generals als més específics.

5.3.1. Categories d'anàlisi.

Relació entre l'alumne amb diversitat funcional i les competències artístiques	Diversitat funcional	Desenvolupament intel·lectual
		Desenvolupament social
		Desenvolupament emocional
		Desenvolupament físic
		Autoestima
		Autonomia

	Competències artístiques	Àmbit escolar	Capacitats on destaca			
			Àrees artístiques			
			Recursos i estratègies	Mesures inclusives	Grups cooperatius i heterogenis	
					Intervencions dins l'aula	
					Suport a tot el grup	
					Tutoria compartida	
		Activitats adaptades				
		Àmbit familiar	Gustos i motivacions			
		Àmbit extraescolar				

5.3.2. Definició de les categories d'anàlisi.

1. Relació entre l'alumne amb diversitat funcional i les competències artístiques:

Investigar la relació entre les competències artístiques i l'alumne amb diversitat funcional i com influeixen en el seu procés de socialització, expressió, desenvolupament d'habilitats psicomotrius i dels sentits, autoestima, autonomia i creativitat.

1.1. Diversitat funcional: Conèixer les característiques de l'alumne i com es desenvolupa en els diferents àmbits: intel·lectual, social, emocional i físic.

- **Desenvolupament intel·lectual:** Saber com desenvolupa les seves pròpies idees i utilitza la seva imaginació en activitats tal com el dibuix, la imitació, el joc i el llenguatge, que són models d'expressió simbòlica.
- **Desenvolupament social:** Conèixer com interactua amb altres individus del seu entorn.
- **Desenvolupament emocional:** Investigar com l'infant construeix la seva identitat, autoestima, seguretat i confiança en si mateix i en el món que l'envolta, a partir d'interaccions significatives. I també com distingeix les seves emocions, les identifica, les expressa i les controla.
- **Desenvolupament físic:** Conèixer les habilitats i destreses que adquireix l'infant.
- **Autoestima:** Descobrir si les percepcions, els pensaments i els sentiments són dirigits per ell mateix, quant a personalitat, físic i caràcter.
- **Autonomia:** Saber si dirigeix la seva pròpia vida sense cap indicació d'altres. Així com si té poder de decisió i atribueix les seves pròpies normes.

1.2. Competències artístiques: Investigar la seva capacitat per conèixer, comprendre, apreciar i valorar, de manera crítica, diferents manifestacions culturals i artístiques, en diferents contextos temporals i d'ús. Així com utilitzar-les com a font d'enriquiment i gaudir d'elles.

1.2.1. Àmbit escolar: Conèixer les intervencions del centre educatiu i si compleix el següent objectiu: aconseguir la inclusió de l'alumne en tots els àmbits de la seva vida, mitjançant la col·laboració entre tota la comunitat educativa.

1.2.2. Àmbit familiar: La família és el primer grup social on conviu l'infant. La convivència i l'aprenentatge dins aquest àmbit és fonamental per al seu desenvolupament intel·lectual, social, emocional i físic. Investigar com es desenvolupa l'infant dins aquest àmbit.

1.2.3. Àmbit extraescolar: Conèixer les activitats dutes a terme fora de l'àmbit escolar, que tenen un objectiu comú, l'educació.

- **Capacitats on destaca:** Descobrir les capacitats que ha adquirit l'infant al llarg de la seva vida que destaquen d'entre altres, tal com la imaginació, la creativitat, la percepció i les emocions.
- **Àrees artístiques:** L'educació plàstica, l'educació musical i l'educació expressiva són les àrees artístiques que conformen l'educació artística, presents en els nivells educatius de Primària i Secundària. Concretament plàstica i música s'estableixen com a dues assignatures diferents. Observar si compleixen l'objectiu següent: fomentar els coneixements i les habilitats de l'alumne.
- **Recursos i estratègies:** Són tots aquells enfocaments, mètodes i actes que faciliten l'aprenentatge de l'alumne. Investigar com acompanyen, orienten i avaluen el seu procés d'aprenentatge.
- **Mesures inclusives:** Descobrir si la presència, la participació i el progrés de l'alumne es veu reflectit, des de l'equitat i la qualitat educativa.
- **Grups cooperatius i heterogenis:** Aprofundir sobre la metodologia de treball col·laboratiu i si els grups són heterogenis.
- **Intervencions dins l'aula:** Investigar si les intervencions es duen a terme dins l'aula, a aules específiques, a entorns exteriors, etc.
- **Suport a tot el grup:** Conèixer si el suport va dirigit a tot el grup-classe i no únicament als alumnes amb dificultats, ja que cada alumne porta la seva motxilla amb la seva història, habilitats, capacitats, somnis, expectatives i emocions. Això vol dir que cada un té dret a gaudir del suport i satisfer les seves necessitats, independentment de les seves capacitats.
- **Tutoria compartida:** Descobrir si es duen a terme tutories compartides, és a dir, tenir dos mestres dins l'aula, ja pot ser tutor i especialista, com tutor i mestre de suport, entre d'altres. I si no existeixen etiquetes, és a dir, independentment de la seva especialització, si es reconeixen com a dos mestres iguals que realitzen les intervencions de manera conjunta.

- **Activitats adaptades:** Investigar si les activitats estan adaptades i fomenten la inclusió de l'alumne partint de les seves capacitats. I si aquestes, es poden aplicar a tot el grup-classe i no únicament a l'alumne amb diversitat funcional, ja que són enriquidores per a tots i totes.
- **Gustos i motivacions:** Conèixer els gustos i les motivacions de l'alumne i si es tenen en compte dins l'aula. A més a més, descobrir si parteixen d'elles per garantir un aprenentatge de qualitat, on l'alumne sigui el protagonista del seu aprenentatge. Aquest aprenentatge ha de ser significatiu i enriquidor per a ell.

6. Resultats.

La primera categoria analitzada és la diversitat funcional. Mitjançant les enquestes, he observat que gairebé tots els col·lectius, al llarg de la seva vida, han mantingut una certa relació amb una persona amb diversitat funcional.

Col·lectiu	Preguntes	Percentatge
Estudiants	1. Durant les pràctiques, has tingut l'oportunitat de conèixer un alumne amb diversitat funcional (D.F.)?	77,8%
Professorat	1. Al llarg de la teva professió, has tingut l'oportunitat de tenir un alumne amb diversitat funcional (D.F.) en el teu grup-classe?	83,3%
Famílies	1. Al llarg de la teva vida, has tingut l'oportunitat de conèixer una persona amb diversitat funcional (D.F.)? 2. El teu/teva fill/a, ha cursat alguna vegada amb un alumne amb D.F.?	1. 84,2% 57,9%

Font: Elaboració pròpia.

La segona categoria analitzada fa referència al desenvolupament de l'alumne amb D.F. Es pot observar com a les entrevistes, els tres col·lectius coincideixen en les seves respostes. Quant a l'àmbit intel·lectual i físic, l'infant presenta una discapacitat intel·lectual associada amb dificultats motores, més concretament dificultats motrius d'espai, de coordinació i de motricitat fina.

Així mateix, la tutora i la P.T. discrepen una mica a l'hora de parlar de les adaptacions en les àrees artístiques. La tutora explica que les dificultats motores es veuen compensades amb adaptacions del material o amb el suport d'un altre professional, en canvi, la P.T. explica que l'infant no rep cap mena d'adaptació, però emfatitza el fet de demanar ajuda en activitats peculiars. Socialment, els col·lectius coincideixen dient que és un nin molt sociable i estimat per tothom. Emocionalment, els col·lectius ens parlen d'aspectes una mica diferents. La tutora apunta que en les àrees artístiques, és allà on està més motivat i té més autoestima i autonomia. La P.T. ens parla de la seva felicitat i empatia vers aquestes àrees. I la mare indica que presenta més dificultats a l'hora d'expressar emocions negatives.

Col·lectiu	Preguntes	Respostes
Tutora	<p>1. Com es desenvolupa en l'àmbit intel·lectual, social, emocional i físic en aquestes àrees?</p> <p>9. Té autonomia a l'hora de realitzar activitats artístiques?</p>	<p>1. Quant a l'àmbit físic, presenta deficiències motrius d'espai i motricitat fina. Això es veu compensat amb adaptacions del material o amb l'ajuda d'un altre tutor o quan la P.T. està a l'aula. Sempre intentem que faci les activitats dins les seves possibilitats. Quant a l'àmbit emocional, són les àrees on més motivat està. Li encanta tot allò relacionat amb l'art.</p> <p>9. Té autonomia dins el seu nivell i les seves possibilitats, de vegades l'hem de dirigir molt però sempre acaba aconseguint-ho.</p>
P.T.	<p>1. Com es desenvolupa en l'àmbit intel·lectual, social, emocional i físic en aquestes àrees?</p> <p>8. Té autonomia a l'hora de realitzar activitats artístiques?</p>	<p>1. És un nin que socialment està acceptat pel grup, se l'estima. Intel·lectualment hi ha una discapacitat intel·lectual associada amb dificultats motrius, però no necessita cap adaptació de l'entorn ni d'eines en l'àmbit artístic. Fa la premsió bé, agafa les eines i és capaç d'utilitzar-les d'igual manera que els seus companys, si hi ha alguna cosa de motricitat molt peculiar i nova que ell no pot fer, ell sap perfectament demanar ajuda als companys o als adults que hi ha a l'aula.</p>

		<p>Emocionalment és un nin molt feliç, molt empàtic que interpreta l'entorn i interpretar diferents accions tal com bromes, serietat, és afectuós i accepta les crítiques, si li dius una cosa intenta millorar-la.</p> <p>8. La seva autonomia a l'hora de fer produccions artístiques és més o manco com a la resta d'àrees, perquè la seva autonomia i independència de l'adult a l'hora de fer qualsevol tasca era una de les nostres prioritats i objectius en aquest curs escolar i com a continuació del curs passat. Volem que cada cop necessiti menys l'atenció o la presència de l'adult, però encara no s'ha aconseguit.</p>
Mare	<p>1. Com es desenvolupa en l'àmbit social i emocional?</p> <p>2. I en l'àmbit físic?</p>	<p>1. En l'àmbit social no té cap problema, és molt sociable i tothom l'estima, és un nen que es fa estimar. En l'àmbit emocional, si té problemes, a causa de la dificultat de llenguatge. Si és cert que les emocions positives les expressa d'alguna manera, però les negatives li costa molt més, és molt més tancat.</p> <p>2. Té dificultats quant a la coordinació, és cert que ha millorat molt, però encara li costa molt, ja que té el cerebel afectat. També té dificultats a la motricitat fina, com per exemple agafar el llapis. Agafa les coses amb molta tensió.</p>

Font: Elaboració pròpia.

A més a més, coincideixen en el fet que les àrees artístiques fomenten la seva autoestima i autonomia. Tot i això, de vegades necessita ser redirigit per un company o un adult, però dins les seves possibilitats és autònom i aconsegueix els seus objectius d'igual manera que els seus companys. D'altra banda i de manera més general, mitjançant les enquestes, obtenim una sèrie de respostes similars.

Tal com indica un estudiant del Grau d'Educació Primària a l'enquesta d'estudiants: "Pens que si el mestre adapta el context, qualsevol alumne pot ser autònom, fomentant sempre les seves habilitats (Enquesta Estudiant 1, 2020)". Per tant, és essencial adaptar el context a l'alumne i partir sempre de les seves capacitats. A través de l'art, l'infant pot expressar tot allò que de forma oral tal vegada li costa més. A més, és una manera d'ampliar el seu llenguatge.

Un professor indica: “Pens que pot ser realment una àrea on es pugui expressar lliurement i emocionalment sense límits (Enquesta Professor 1, 2020)”. A la vegada, un familiar explica: “Pot expressar-se d'una altra manera i explorar amb llibertat (Enquesta Familiar 1, 2020)”. També trobem coincidència amb la PGA del centre, on s'explica que es promouen activitats de treball emocional i cohesió de grup, que s'han anat plantejant dins la comissió de convivència.

La tercera categoria analitzada fa referència a les competències artístiques. Tal com he pogut observar amb les entrevistes, tutora i P.T. coincideixen en el fet que l'alumne amb D.F. les assoleix amb èxit, dins les seves possibilitats. Emfatitzant en la metodologia utilitzada com són les TIC, les quals potencien aquestes competències d'entre altres.

Col·lectiu	Preguntes	Respostes
Tutora	10. Penses que assoleix les competències artístiques amb èxit?	10. Dins les seves adaptacions si, arriba als mínims establerts dins el seu pla de feina.
PT	9. Penses que assoleix les competències artístiques amb èxit?	9. Si, les assoleix en la mesura de les seves possibilitats, però a ses àrees artístiques es poden treballar molts de conceptes i diferents competències, com l'aspecte matemàtic i des de la perspectiva que ho fa la tutora amb les noves tecnologies també treballa el maneig de les noves tecnologies, notícies d'actualitat, aprèn a aprendre i a fer coses noves i diferents tècniques. Penso que les àrees artístiques són unes àrees on es pot donar molt fàcilment fer una activitat que inclogui moltes de les competències.

Font: Elaboració pròpia.

Troblem coincidències amb les enquestes. Un estudiant explica que qualsevol alumne, independentment de les seves capacitats, pot assolir qualsevol competència de les diferents àrees del currículum: “Al seu ritme i amb les seves capacitats pot assolir qualsevol competència a les diverses àrees del currículum (Enquesta Estudiant 2, 2020)”. A la vegada, indica un professor: “Les àrees artístiques permeten treballar una gran quantitat de continguts i competències utilitzant diferents mètodes i tècniques que, en conseqüència, permeten una millor adaptació a les necessitats dels alumnes (Enquesta Professor 2, 2020)”.

Així com un familiar explica: “Les arts, des del meu punt de vista, són puntals i molt enriquidores per la formació i creixement personal dels infants (Enquesta Familiar 2)”. Tots aquests fets coincideixen amb la PGA del centre, on s’expliquen les activitats extraescolars que es duen a terme al centre i que fomenten les competències artístiques, tal com:

- Dansa Moderna: És una expressió corporal artística que es basa en la interpretació. Els moviments mostren els sentiments i emocions que es volen transmetre al públic amb una interpretació lliure.
- Patinatge: És un esport molt complet, ideal per al desenvolupament psicomotriu del nin, especialment de l'equilibri i la coordinació. Convida a la interacció amb altres nins/es i jugar en grup pel qual afavoreix la integració i socialització.
- Teatre i representació: Jocs i dinàmiques que preparen als alumnes per a realitzar petites representacions.
- Zumba: És una modalitat de ball que consisteix en coreografies senzilles i repetitives amb l’objectiu de fer amics, gaudir, millorar la coordinació i aprendre a ballar.
- Hip-hop/Funky: Activitat física molt activa amb l’objectiu de treballar capacitats psicomotrius com la coordinació i l'equilibri. Reforça el treball en equip i la socialització.
- Art&Joc: Activitat lúdica, creativa i artística on els nins/es podran dibuixar, pintar i crear allò que la seva imaginació és capaç de mostrar-los i on podran desenvolupar la seva part més creativa a través de les manualitats, siguin guiades o lliures. A més d’un espai per aprendre i gaudir a través del joc.

També coincideixen amb el ROF. Parla d’algunes instal·lacions del centre destinades a les competències artístiques com el pati, on els alumnes poden jugar de forma voluntària (joc lliure, baldufes, cordes i elàstics) i altres aules específiques per realitzar tallers artístics.

La quarta categoria analitzada fa referència a les capacitats on destaca l’alumne. Els tres col·lectius coincideixen dient que l’infant destaca d’una banda, pintant i retallant. A l’hora de realitzar aquestes activitats a l’aula, demostra creativitat i imaginació.

També en l'àmbit familiar, realitza treballs manuals amb temàtiques que li agraden, com els Playmobils. D'altra banda, una altra capacitat on destaca és tocant el piano. L'infant dedica una hora setmanal a classes de piano com activitat extraescolar.

Col·lectiu	Preguntes	Respostes
Tutora	8. Quins són els seus punts forts?	8. Com que no té un llenguatge molt desenvolupat, amb l'art pot expressar tot allò que tal vegada de manera oral o escrita no pot. Li agrada molt la música i amb ella expressa i amplia el seu llenguatge, posant ritme a allò que vol expressar.
P.T.	7. Quins són els seus punts forts?	7. Els punts forts de n'A. són que si li demanes alguna activitat que requereix color o diferents tècniques i diferents materials per pintar, és un nin obert que gaudeix de pintar, de crear, és molt imaginatiu i participa. És cert que no té una atenció sostinguda molt llarga, però ho gaudeix molt i està concentrat metres ho fa i ho fa amb cura. A la part musical és un nin que té molt bona oïda i capta l'entorn. Té el sentit musical i és capaç de tocar el piano, recordar i reproduir ritmes, té entonació quan es comunica.
Mare	5. N'A. realitza activitats artístiques fora de l'horari escolar?. Si és el cas, quines? 6. Quantes hores setmanals dedica? 8. Realitzeu activitats artístiques a casa?. Si és el cas, quines?	5. Va a classes de piano. Va començar l'any passat perquè li cridava molt l'atenció, ho va elegir ell. 6. Una hora setmanal. 8. Si, pintar, acolorir, retallar i aferrar. També ell diu que fa treballs manuals, perquè agafa revistes de Playmobils, els retalla i els aferra a un foli.

Font: Elaboració pròpia.

La cinquena categoria analitzada està relacionada amb els recursos i les estratègies que fomenten l'autonomia de l'alumne amb D.F. en les àrees artístiques.

Trobem coincidències entre l'entrevista de la tutora i la PGA d'artística, on s'expliquen els projectes de centre i les activitats culturals que es duen a terme, tal com el Projecte "A de arte" amb la plataforma eTwinning, sortida a sa Bassa Blanca, projecte Guillem Sagrera, mobilitat sostenible i activitats dedicades a la Rua i al dia de la Pau.

Col·lectiu	Preguntes	Respostes
Tutora	<p>3. Quines estratègies i recursos utilitzeu per dur a terme les àrees artístiques?</p> <p>4. Utilitzeu unes específiques per n'A.?. Si és el cas, quines?</p>	<p>3. Utilitzem els projectes del centre i el projecte de eTwinning "A de arte" durant tot el curs. Aprofitem també la setmana cultural i dediquem activitats a l'autor Guillem Sagrera. Treballem monuments, estils i tècniques artístiques diferents, puntillisme, art urbà, collage, etc. També realitzem activitats artístiques a l'entorn, fora de l'aula i del centre. Complementem tot això amb les festes típiques com Sant Antoni. I també utilitzem les TIC: padlet, genially, tamback, etc.</p> <p>4. La majoria de les activitats es fan de manera cooperativa i l'alumne, dins les seves capacitats, fa tot allò que pot. Això ho complementem amb material adaptat, com per exemple, donar-li un pinzell més gruixut, ja que presenta dificultats a la motricitat fina.</p>
P.T.	<p>5. N'A. realitza les mateixes activitats artístiques que els seus companys o unes específiques? Si és el cas, es preparen conjuntament tutora-P.T.?</p>	<p>5. Les activitats artístiques solen ser relacionades amb un projecte artístic amb noves tecnologies i fomentat en un projecte de la unió europea d'intercanvi entre centres de primària que permeten que n'A. pugui fer moltes de les coses que fan la resta de companys. Ell utilitza molt bé les noves tecnologies, dins les seves possibilitats. També de vegades, els seus companys l'ajuden (company-tutor), de manera interessada. Si ha de realitzar qualche activitat artística específica, preparar un material adaptat, conjuntament amb la tutora.</p>

Font: Elaboració pròpia.

Parlem doncs de la sisena categoria, les mesures inclusives. La tutora ens explica a l'entrevista que es du a terme la metodologia de treball cooperatiu mitjançant grups heterogenis i que l'enriquiment és molt positiu per a tots. Coincideix també amb la P.T., indica a l'entrevista que les estratègies esmentades promouen una educació inclusiva. Un altre aspecte que fomenta la inclusió de l'alumne en aquestes àrees és la tutoria compartida entre ambdues, aprofitant que tot el grup-classe realitza les mateixes activitats i sempre dins l'aula.

A més a més, donant suport a tot al grup i partint de les capacitats de cada un. Tot i això, de vegades s'adapta el material, com els pinzells, ja que presenta dificultats de motricitat fina.

Col·lectiu	Preguntes	Respostes
Tutora	<p>5. Les intervencions en aquestes àrees amb n'A. és fan sempre dins l'aula?</p> <p>6. A l'hora de planificar activitats artístiques, apliqueu qualque adaptació per n'A.?</p>	<p>5. Si, es fan sempre dins l'aula.</p> <p>6. Només adaptem els materials on presenta dificultats motrius, però sempre realitza les mateixes activitats que els seus companys.</p>
P.T.	<p>5. El suport va dirigit a tot el grup-classe?</p>	<p>5. Normalment, el suport està plantejat a aprofitar que sóc dins l'aula per fer feina més conscient i intensa amb n'A. Una vegada n'A. està centrat amb la tasca i amb la prèvia conversa amb la tutora, fomentem la seva autonomia, de manera que ens necessiti menys i enfocant-lo cap a secundària, on tindrà menys ajudes i haurà de ser capaç de realitzar les tasques de manera autònoma. Una vegada conscienciat del que havia de fer, don suport a altres alumnes que el necessiten i també de vegades fem la tècnica dues mestres a l'aula, de manera natural.</p>

Font: Elaboració pròpia.

Trobem altre tipus de respostes a les enquestes, ja que ens parlen d'actituds com a estratègies. Alguns estudiants ens parlen de la importància dels valors i principis per treballar l'autonomia i la inclusió de l'alumne amb D.F.: "Molta empatia i paciència" (Enquesta Estudiant 3, 2020) i "El treball en xarxa i l'equitat" (Enquesta Estudiant 4, 2020). Un professor explica: "Potenciar les propostes artístiques de procés, lliures i obertes. A banda de posar el material al seu abast i ben organitzat" (Enquesta Professor 3, 2020). També un familiar indica: "Voluntat, recursos i feina (vol dir implicar tot l'equip en fer adaptacions)" (Enquesta Familiar 3). La PGA del centre també parla de tots aquests aspectes: "Valors i actituds com la solidaritat, la cooperació, el respecte als altres i la tolerància" (PGA, 2020). Finalment s'han analitzat els gustos i les motivacions de l'alumne per tal de saber si es tenen en compte a l'hora de planificar i dur a terme activitats. La mare de l'alumne ens indica: "El que més li agrada és retallar allò que li agrada i també li motiva molt pintar mandales" (Entrevista Mare, 2020). Observem doncs, que si es tenen en compte tant a l'aula, com a l'àmbit familiar.

7. Conclusions.

En primer lloc s'ha comprovat que el terme “diversitat funcional” és un nou paradigma que s'està utilitzant cada cop més. Gairebé tots els col·lectius coneixen aquest terme i han conegut persones amb D.F. Ens expliquen que cal partir de les seves capacitats, habilitats i destreses. Diferents autors ens parlen de la necessitat d'aquest nou concepte, el qual defensa aquest fet. És el cas de Rodríguez (2003) qui indica:

Cada sociedad tiene en cada momento histórico unas determinadas necesidades y unos valores sociales (contexto social), en función de los cuales se establece lo que es adecuado socialmente y lo que resulta inadecuado (diferencia), unos encargados (expertos) que precisan la forma de distinguir (criterios de selección) a los sujetos (diferentes), el calificativo con que se les ha de reconocer (terminología), la función que han de desempeñar en la sociedad (papel social) y el trato que se les ha de otorgar (tratamiento). Insisto, la mayor parte de las veces los resultados han sido atroces empezando por la propia terminología que trataba de encasillarlos, y de lo que hablaremos más adelante, y terminando por la "praxis" de la convivencia y del día a día. (p.149)

També Villar (2009) indica:

Es un término alternativo al de Discapacidad. Podría entenderse también como un fenómeno, hecho o característica presente en la sociedad que, por definición, afectaría a todos sus miembros por igual, debido a que durante la infancia y la senectud, todas las personas son dependientes. Se refiere a que cada miembro de la sociedad tiene unas determinadas capacidades, que deben ser gestionadas de modo que no se produzcan exclusiones o discriminaciones.

Per tant, aquest nou concepte no parla de menys o més capacitats, sinó que existeixen diferents formes de funcionar, evitant així terminologies discriminatòries com “discapacitat”, “deficiència” o “minusvalidesa”. També parla d'aquest fet Villatoro (citat a Romañach & Lobato, 2005), que destaca la següent premissa:

La diversidad funcional la entendemos como una construcción social que parte del no reconocimiento de las diferencias del otro. Es decir, del cómo la sociedad aborda el tema de la diferencia, comparable con todas las formas de discriminación que han existido, ya sea por género, etnia, clase social o, en este caso, diversidad funcional. (p.4)

En segon lloc, s'ha comprovat la importància de les habilitats bàsiques del desenvolupament personal i social de les persones amb D.F. i com afecten en la seva autoestima i autonomia. L'alumne amb D.F presenta una discapacitat intel·lectual associada a dificultats motores que es veuen compensades dins l'aula amb adaptacions als materials. És un nin molt sociable i mitjançant les arts, expressa sentiments i emocions que de forma oral o escrita tal vegada li costa més. El desenvolupament social i personal es veu lligat a l'autoestima.

La autoestima es una variable psicológica de enorme importancia que se la vincula a las características propias del individuo, quien hace una valoración de su propia valía, sus atributos, virtudes y debilidades, y configura una autoestima positiva o negativa, dependiendo de los niveles de consciencia que exprese sobre sí mismo. La autoestima afecta a todas las etapas de nuestra vida, con independencia del sexo, la cultura, la profesión, la religión o el país en el que se vive. (Alonso, 2017, p.205)

Alguns autors defensen que una autoestima positiva és essencial per a les persones amb D.F. Aquest fet coincideix amb l'anàlisi, on he comprovat que en les àrees artístiques l'alumne presenta una autoestima molt positiva, ja que valora les seves capacitats i habilitats i se sent feliç i motivat per l'aprenentatge. Iniesta, Martínez & Mañas (citats a Borrego & Requena, 2004) afirmen:

La autoestima se considera como el punto de partida para el desarrollo positivo de las relaciones humanas, de la responsabilidad personal, de la creatividad y del aprendizaje, por lo que, sobre todo para las personas con diversidad funcional, desempeña un papel bastante importante en sus vidas, ya que tener una autoestima positiva es vital para la vida personal, social y profesional, hechos que por sus limitaciones se ven truncados habitualmente. (p.441)

També és allà on presenta més autonomia, ja que és capaç de realitzar les mateixes activitats que els seus companys, tot i que de vegades necessita ser redirigit, però és molt important que els suports siguin sol·licitats per ell mateix i no impostos, per tal d'evitar la sobreprotecció i que l'infant pugui prendre les seves pròpies decisions. Trobem que diversos autors afirmen aquest fet:

(...) Si son pedidos por la persona con diversidad, en uso de su libertad, y gestionados por ella misma, con poder de decisión y elección, no hay objeción ética a un sistema de apoyos equilibrado y promotor de autonomía. Pero si los apoyos no son requeridos, se tiende a una sobreprotección que muchas veces ocasiona dificultades a la hora de que tomen sus propias decisiones (...). (Alonso, 2017, p.208-209).

També Alonso (citat a Soto, 2009) indica:

Por tanto la sociedad debe ofrecer oportunidades a las personas con diversidad de poder trabajar las habilidades de autonomía personal y social en situaciones reales para favorecer que estas personas puedan llegar a lograr su derecho a la independencia. Ofrecer un ambiente lo más normalizado posible y con apoyos requeridos, no sobreimpuestos. (p.209)

A més a més, s'ha comprovat que l'art fomenta la seva autonomia, ja que li aporta diferents habilitats i destreses per al seu desenvolupament personal i social, les quals seran útils per al seu futur. També mitjançant l'art l'alumne s'expressa lliurement.

El arte constituye un pilar fundamental para mejorar la calidad de vida de las persona con diversidad funcional, ya que tiene el potencial de despertar o fortalecer aptitudes y habilidades que les serán útiles para su desarrollo personal e integrarse en su entorno social. (García, 2020)

El arte es principalmente un instrumento de expresión humana que ofrece la posibilidad a la persona con diversidad funcional de expresar lo que es y lo que siente, de comunicar sus emociones y sentimientos sin intermediarios ni impedimentos de ningún tipo.

Dar vía libre para que la persona con diversidad funcional se exprese mediante su arte es admitir y valorar la diversidad y la riqueza cultural del ser humano. (Alonso, citat a Botero, 2014, p.141)

L'educació artística fomenta també el desenvolupament d'altres habilitats i destreses com la creativitat i la imaginació. També les àrees artístiques permeten treballar un ampli ventall de competències mitjançant diferents tècniques i recursos que s'adapten a les necessitats de l'infant. S'ha comprovat que l'alumne, dins les seves possibilitats, aconsegueix les competències artístiques amb èxit. Així com s'ha comprovat les capacitats on destaca, com és pintar, retallar i aferrar i tocar el piano. Sent passió per la música, a través d'ella pot expressar els seus sentiments i les seves emocions amb més facilitat. A l'hora d'expressar-se oralment presenta disfèmia, però no quan s'expressa cantant i fent ritmes. Per tant, trobem altres formes d'expressió a través de l'art.

La disfemia o tartamudez de desarrollo es un trastorno de la fluidez del habla que se caracteriza por una expresión verbal interrumpida en su ritmo de un modo más o menos brusco. La disrupción del discurso se acompaña de otros signos anormales que afectan funcionalmente a la coordinación fonorrespiratoria y al tono muscular junto con respuestas emocionales y negativas. (Millán, 2018, p.9)

Un altre punt a destacar són les estratègies i els recursos que fomenten l'autonomia i la inclusió de l'alumne amb D.F., tal com projectes artístics amb eTwinning, sortides pel barri i visites a museus de l'illa. Parlem doncs de mesures inclusives com la metodologia basada en grups cooperatius heterogenis, que és enriquidora per a tot l'alumnat, ja que col·laboren de manera conjunta en les activitats i en la presa de decisions.

Una altra mesura inclusiva és la tutoria compartida entre tutora i P.T., aprofitant que les intervencions es fan dins l'aula, donant suport a tot el grup-classe i tenint en compte les capacitats i necessitats de cada un dels alumnes. Tal com indiquen diferents col·lectius a les entrevistes i a les enquestes, l'actitud de l'adult juga un paper molt important, ja que es veurà reflectida en els alumnes. Parlem de paciència, voluntat i motivació i també de valors com l'empatia, la solidaritat i el respecte.

Així doncs, estic d'acord amb l'autora Mercedes Molina, qui va dur a terme una investigació anomenada "Intervención social con jóvenes con discapacidad física: hacia un nuevo diseño del programa de ocio con adolescentes de la Asociación de Espina Bífida e Hidrocefalia de Alicante (AEBHA)", l'any 2015. Reflectit al marc teòric d'aquest treball. Els resultats obtinguts a partir d'aquesta investigació, indiquen que mitjançant aquesta nova metodologia basada en el canvi d'actitud en els professionals, es fomenta el dret a la igualtat d'oportunitats i la independència de les persones amb diversitat funcional. Destaca que el professional és qui possibilita, capacita, facilita, guia, educa, promou, entrena, escolta, reflexiona i anima el procés. A l'hora de realitzar activitats artístiques a l'aula o a casa, parteixen dels seus gustos i motivacions. A més a més, mitjançant la cooperació i col·laboració entre els diferents membres de la comunitat educativa i serveis externs (socials, sanitaris, culturals...) aquest procés és molt més enriquidor.

Com a conclusió final cal destacar la relació entre la diversitat funcional i l'art. S'entén com un mètode per fomentar la socialització, la inclusió i l'autonomia, possibilitant altres formes d'expressió. L'alumne amb D.F. és acceptat pels altres i per ell mateix i és conscient de les seves capacitats i dificultats. Alguns autors coincideixen amb tot això. És el cas d'Alonso (citada a Pérez, 2004), qui afirma:

(...) en la persona con diversidad funcional, la educación artística permite que esta desarrolle sus habilidades, condiciona patrones apropiados de conducta y comportamiento social, aumenta su autoconfianza y autoestima, mejora su ajuste psíquico y el de su familia y, además, influye positivamente en lo que respecta a la disciplina, la convivencia social y el respeto a las normas básicas de comportamiento. (p.239-240)

8. Propostes personals de millora.

A continuació explicaré les meves propostes personals de millora, a partir de la realitat que he analitzat al llarg d'aquest treball, de cara que em serveixi en un futur professional i que sigui útil per a altres persones.

8.1. Objectius.

Amb aquestes propostes de millora vull aconseguir els objectius següents:

1. Oferir alternatives d'expressió a través de l'art.
2. Aconseguir la inclusió de tot l'alumnat.
3. Conscienciar de la importància de l'educació artística.

8.2. Context.

Les propostes de millora van dirigides a qualsevol comunitat educativa, independentment del tipus d'alumnat. S'ha d'entendre la diversitat com a font d'enriquiment, adaptant qualsevol context als infants i partint de les seves capacitats, habilitats i destreses.

8.3. Descripció.

La primera proposta de millora seria ampliar les hores dedicades a l'art, ja que com he explicat abans, són insuficients. És cert que aquest fet implicaria un canvi major de l'horari escolar, que tal vegada afectaria a tota la comunitat educativa, però penso que si és possible, tenint en compte els beneficis que aportaria.

La segona proposta seria oferir espais dedicats a l'art per tal de dur a terme diferents tallers artístics, on els alumnes puguin experimentar lliurement, mostrant les seves capacitats i fomentant la creativitat, el descobriment, la participació, l'autoestima i l'autonomia a diferents manifestacions artístiques. Els tallers proposats són: música, dansa, teatre/dramatització, pintura, cine, fotografia, escultura, entre d'altres. Aquestes activitats es poden fer individuals, per parelles o en grups cooperatius. Per tal de treballar aspectes com la iniciativa i la presa de decisió i també que els alumnes se sentin còmodes en l'aprenentatge, serien ells mateixos els que elegiran la manera de realitzar les activitats.

La tercera proposta de millora consisteix a oferir recursos i materials que incloguin diferents tècniques de producció i expressió a cada un dels tallers proposats i que siguin suficients per a tot l'alumnat. Cal tenir en compte que alguns centres educatius, econòmicament, tal vegada no puguin oferir-los, però sempre podem trobar alternatives, com per exemple realitzar un primer taller manipulatiu on tota la comunitat educativa treballi conjuntament en l'elaboració de materials, que es pot entendre com un procés de familiarització. A l'hora d'oferir aquests espais i recursos, cal analitzar el tipus d'alumnat que hi ha a l'escola i conèixer les seves necessitats, capacitats, habilitats i destreses, així com els seus gustos i motivacions, ja que com he pogut analitzar, és essencial partir de tots aquests fets per aconseguir la plena inclusió.

La quarta proposta seria el canvi d'actitud per part dels professionals, però aquest fet és una mica personal, per tant, caldria oferir cursos de formació orientats a la diversitat, la inclusió i l'art, per a tota la comunitat educativa, per tal de conscienciar de la importància de l'art a l'escola i en general, a la vida de les persones.

8.4. Elements curriculars.

L'art es pot aplicar a qualsevol àrea del currículum i no únicament a les àrees artístiques. Cal entendre l'art com un tipus d'expressió. Un exemple real i personal que vaig viure durant el període de Pràcticum II fou que vaig planificar i elaborar diversos tallers artístics per a l'assignatura de Ciències Socials, on els alumnes varen treballar el Sistema Solar de forma manipulativa, pintant, creant, ballant, fent representacions teatrals, etc. Per tant, està comprovat que l'art es pot introduir a qualsevol àmbit.

Pel que fa a les competències artístiques, trobem:

- Competència de sentit d'iniciativa i esperit emprenedor: l'exploració, la planificació prèvia, la demanda d'un esforç per assolir resultats originals, l'elecció de recursos segons la intencionalitat expressiva, la revisió del que s'ha fet amb la finalitat de millorar i la flexibilitat davant diferents respostes. La creativitat exigeix actuar amb autonomia, posar en marxa iniciatives, preveure diferents possibilitats i solucions diverses.

- Competències socials i cíviques: cooperació, assumpció de responsabilitats, seguiment de normes i instruccions, cura i conservació de materials i instruments, aplicació de tècniques concretes i utilització d'espais de manera apropiada. Expressar-se cercant l'acord posa en marxa actituds de respecte i acceptació.
- Competència matemàtica i competències bàsiques en ciència i tecnologia: l'apreciació de l'entorn mitjançant el treball perceptiu amb sons, formes, colors, línies, textures, llum o moviment presents en els espais naturals i en les obres i realitzacions humanes. També l'ús de les mesures tant de l'espai com del temps, les proporcions, les escales, aspectes geomètrics i d'orientació espacial, els instruments propis del dibuix geomètric.
- Competència d'aprendre a aprendre: reflexió sobre els processos en la manipulació d'objectes, l'experimentació amb tècniques i materials i l'exploració sensorial de sons, textures, formes o espais, a fi que els coneixements adquirits dotin els alumnes de prou bagatge per utilitzar-los en situacions diferents.
- Competència lingüística: riquesa dels intercanvis comunicatius que es generen, l'ús de les normes que els regeixen, l'explicació dels processos que es desenvolupen i el vocabulari específic que aporta. De manera específica, cançons o dramatitzacions senzilles són un vehicle adequat per adquirir nou vocabulari i per desenvolupar capacitats relacionades amb la parla, com la respiració, la dicció o l'articulació.
- Competència en la descripció dels processos de treball, en l'argumentació sobre les solucions donades o en la valoració de l'obra artística.
- Competència digital: l'ús de les tecnologies de la informació i la comunicació com a eina per mostrar processos relacionats amb la música i les arts visuals i per apropar els alumnes a la creació de produccions artístiques i a l'anàlisi de la imatge i el so i dels missatges que aquests transmeten i com un instrument valuós per provocar situacions creatives i d'ampliació del coneixement.

8.5. Resistències.

Cal tenir en compte els obstacles que poden trobar els centres educatius a l'hora de dur a terme les propostes de millora esmentades, tal com la infraestructura del centre, els recursos econòmics, la motivació i implicació per part de la comunitat educativa i la sobrecàrrega d'activitats a l'horari lectiu.

8.6. Etapes del desenvolupament.

Les activitats proposades a la segona proposta de millora es poden aplicar a tot el curs, separant-les en tres terminis:

1. Fase inicial: En aquesta primera fase cal conèixer les dificultats, capacitats i motivacions dels infants, per tal d'orientar les activitats vers això. Posteriorment, es duria a terme un procés de familiarització i experimentació lliure per tal que els infants coneguin els tallers proposats.
2. Fase de desenvolupament: En aquesta segona fase, es duria a terme una activitat de reflexió i decisió per part de l'alumnat de com i quines activitats volen fer. A partir d'aquest moment, els especialistes planificarien els horaris i els espais per tal d'atendre tot l'alumnat. Un cop això, es durien a terme els tallers, Els alumnes serien els protagonistes del seu aprenentatge i els especialistes els guies. Com s'ha comprovat a l'estudi, cal utilitzar mesures inclusives com la tutoria compartida.
3. Fase final i avaluativa: En aquesta darrera fase, cal conèixer les sensacions, emocions i aprenentatges dels alumnes vers la realització dels tallers.

8.7. Estratègies i recursos.

Les estratègies que proposo seria implicació i motivació per part de la comunitat educativa envers els tallers, tenint en compte tots els aspectes actitudinals esmentats anteriorment.

El centre educatiu, si és possible, ha d'oferir els recursos i els materials necessaris per abastir tots els tallers. Si per falta de recursos econòmics no és possible, es realitzarien de forma manual, com he esmentat abans.

8.8. Avaluació.

Des del meu punt de vista, la millor avaluació seria conèixer les emocions i les vivències personals dels alumnes. Una manera de conèixer això seria mitjançant una carpeta d'aprenentatge, on a cada sessió els alumnes puguin expressar tot allò que han experimentat, ja que parlem de diferents formes d'expressió, cada alumne pot realitzar la seva carpeta com desitgi. Finalment, m'agradaria destacar que les carpetes d'aprenentatge poden ser útils per al futur personal i professional dels alumnes, per tant, és un recurs molt enriquidor que es pot tenir en compte a qualsevol àrea curricular.

9. Autoavaluació.

Personalment, m'agradaria començar aquest apartat d'autoavaluació dient que em sento orgullosa d'haver realitzat aquest Treball de Fi de Grau, ja que és la primera vegada que realitzo un treball d'aquest tipus i per a mi ha sigut tot un repte i una aventura, de la qual des del primer moment, em vaig endinsar amb motivació i il·lusió. Al començament em sentia una mica frustrada, ja que com he dit abans, mai havia realitzat un treball així i ho volia fer de la millor manera possible i aconseguir els tres objectius que em vaig marcar:

1. Gaudir de la realització del meu TFG.
2. Adquirir nous coneixements i experiències.
3. Oferir aportacions útils per a mi com a futura docent i també per altres persones.

A mesura que avançava aquest treball la meva frustració desapareixia i puc dir que he aconseguit gairebé tots els objectius, tot i que sóc conscient que tot és millorable, però la meva intenció ha estat en tot moment aconseguir-los i donar el millor de mi.

D'una banda, he gaudit molt en la realització d'aquest treball, ja que és un tema que des del Pràcticum II em va cridar molt l'atenció. El fet de crear un vincle tan positiu amb l'alumne amb D.F. em va motivar encara més. Per tant, agraeixo de tot cor haver tingut l'oportunitat de conèixer aquest infant i tot allò que li envolta.

A més a més, he ampliat els meus coneixements, ja no tan sols sobre aquest tema, sinó també molts altres temes personals i professionals que m'han marcat molt i em seran útils per al present i per al futur. També m'enduc moltes experiències, tot i que desafortunadament, amb la situació que estem vivint degut el COVID-19, no he pogut gaudir d'altres experiències més personals, com l'observació directa de l'alumne amb D.F., les entrevistes cara a cara i el coneixement de recursos i estratègies utilitzades dins l'aula, que fomenten l'autonomia i la inclusió de l'infant, entre d'altres. Tot i això, he pogut realitzar les investigacions amb èxit, gràcies a les tecnologies actuals de les quals disposem avui dia. Penso que de qualsevol aspecte de la vida, sempre podem treure alguna cosa positiva. Vull destacar el meu aprenentatge envers les TIC i la recerca d'informació. És cert que a l'hora de trobar informació, tenia certes dificultats per accedir a alguns documents actuals, però sempre trobava alternatives.

Per tant, he après a cercar informació actual amb diferents eines i captar el més important i útil per al meu treball. A més a més, les eines de recollida d'informació s'han dut a terme de manera digital i no he trobat gaire dificultat, gràcies a la disposició i implicació dels participants. Pel que fa a les entrevistes, malgrat fer-les digitalment, van ser molt enriquidores i útils per al meu treball. Pel que fa a les enquestes, vaig trobar una mica de dificultat per augmentar la mostra, però alguns familiars i companys meus em varen ajudar a aconseguir més participants de diferents centres educatius, el qual em sembla interessant, ja que tenir més varietat és sempre enriquidor. Pel que fa a l'anàlisi de documents de centre, la directora i la tutora de l'alumne me'ls varen facilitar ràpidament, tot i que poca informació em va ser útil.

Un altre aspecte a destacar és el compliment dels objectius establerts al començament d'aquest treball i la hipòtesi de partida. Puc dir que he aconseguit gairebé tots els objectius, ja que he pogut analitzar com es desenvolupa l'alumne en les àrees artístiques i com afecta la seva autonomia i autoestima.

També he aprofundit sobre la inclusió de l'alumne amb D.F. dins aquestes àrees i he conegut les estratègies utilitzades dins l'aula, que són útils i enriquidores per a tot el grup-classe. A més a més, he conegut altres estratègies i recursos que fomenten aquests fets, duts a terme a altres centres educatius. Penso que compartir experiències entre diferents centres educatius és molt positiu.

Finalment, el meu procés d'aprenentatge envers aquest Treball de Fi de Grau ha estat molt favorable i beneficiós. M'enduc experiències personals i professionals que tindrè presents tota la meva vida. Per a mi és molt satisfactori saber que les meves aportacions em poden servir tant a mi com a altres persones, a diferents aspectes de la vida. I per últim, agrair a totes aquelles persones que han confiat amb mi i m'han acompanyat durant la realització d'aquest treball.

Referències bibliogràfiques.

- Alonso Arana, D. (2014). La educación artística en las personas con diversidad funcional. Habilidades bio-psico-sociales y calidad de vida (Memoria Doctorado, Universidad Complutense de Madrid, España). Recuperado de <https://eprints.ucm.es/43487/1/T38972.pdf>
- Alonso Arana, D. (2017). El desarrollo personal de las personas con diversidad funcional a través del proceso creativo. Autoestima y autonomía. *Arte y salud*, 17, 199-223. Recuperat de [file:///C:/Users/Pc/Downloads/Dialnet-ElDesarrolloPersonalDeLasPersonasConDiversidadFunc-6038487%20\(3\).pdf](file:///C:/Users/Pc/Downloads/Dialnet-ElDesarrolloPersonalDeLasPersonasConDiversidadFunc-6038487%20(3).pdf)
- Alonso L.E. (2007). Sujeto y discurso: El lugar de la entrevista abierta en las prácticas de la sociología cualitativa. Recuperat de <http://mastor.cl/blog/wp-content/uploads/2016/01/Alonso-Cap-2-Sujeto-y-Discurso-El-Lugar-de-La-Entrevista-Abierta.pdf>
- American Association on Intellectual and Developmental Disabilities [AAIDD] (2011). Discapacidad Intelectual. Definición, Clasificación y Sistemas de Apoyo Social. Recuperat de <https://blogs.ucv.es/postgradopsocologia/2017/12/15/discapacidad-intelectual-definicion-clasificacion-y-sistemas-de-apoyo-social/>
- Arias Ortega, M.A. (2019). La formación de educadoras y educadores ambientales: prácticas pedagógicas y horizontes de futuro en la UACM. Recuperat de [https://books.google.es/books?id=O8OWDwAAQBAJ&pg=PT27&lpg=PT27&dq=El+enfoque+cualitativo+se+selecciona+cuando+se+busca+comprender+la+perspectiva+de+los+participantes+\(individuos+o+grupos+peque%C3%B1os+de+personas+a+los+que+se+investigara\)+acerca+de+los+fen%C3%B3menos+que+los+rodean,+profundizar+en+sus+experiencias,+perspectivas,+opiniones+y+significados,+es+decir,+la+forma+en+que+los+participantes+perciben+subjektivamente+su+realidad.+\(Hern%C3%A1ndez,+Fern%C3%A1ndez+%26+Baptista,+2010\)&source=bl&ots=1iScI4khjk&sig=ACfU3U2HY1CDVgbFDEEDDqbW_cpQhN80yA&hl=es&sa=X&ved=2ahUKewj82vyN4u_oAhX7BGMBHerFC04Q6AEwAHoECAsQLA#v=onepage&q&f=false](https://books.google.es/books?id=O8OWDwAAQBAJ&pg=PT27&lpg=PT27&dq=El+enfoque+cualitativo+se+selecciona+cuando+se+busca+comprender+la+perspectiva+de+los+participantes+(individuos+o+grupos+peque%C3%B1os+de+personas+a+los+que+se+investigara)+acerca+de+los+fen%C3%B3menos+que+los+rodean,+profundizar+en+sus+experiencias,+perspectivas,+opiniones+y+significados,+es+decir,+la+forma+en+que+los+participantes+perciben+subjektivamente+su+realidad.+(Hern%C3%A1ndez,+Fern%C3%A1ndez+%26+Baptista,+2010)&source=bl&ots=1iScI4khjk&sig=ACfU3U2HY1CDVgbFDEEDDqbW_cpQhN80yA&hl=es&sa=X&ved=2ahUKewj82vyN4u_oAhX7BGMBHerFC04Q6AEwAHoECAsQLA#v=onepage&q&f=false)
- Booth, T. & Ainscow, M. (2011). Guía para la Educación Inclusiva. Desarrollando el aprendizaje y la participación en los centros escolares. Recuperat de <file:///C:/Users/Pc/Desktop/TFG/Docs%20TFG%20final/IndexLibroAgosto.pdf>
- Casas Anguita, J., Repullo Labrador, J.R., & Donado Campos, J. (2002). La encuesta como técnica de investigación. Elaboración de cuestionarios y tratamiento estadístico de los datos (I). *Sinesio Delgado*, 31(8), 143-538. Recuperat de <file:///C:/Users/Pc/Desktop/TFG/Docs%20TFG%20final/encuesta.pdf>

- Coelho, F. (2019). Significado de investigación. *Significados. Ciencia y salud*. Recuperat de <https://www.significados.com/investigacion/>
- Dulzaides Iglesias, M.E. (2004). Análisis documental y de información: dos componentes de un mismo proceso. *ACIMED*, 12(2). Recuperat de http://scielo.sld.cu/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S1024-94352004000200011
- Galván, E. (Maig, 2019). La educación inclusiva, una inversión de futuro. *VOCES*, 436, 2-22. Recuperat de <https://www.plenainclusion.org/sites/default/files/voces-monografico-educacion-2019.pdf>
- Iniesta Martínez, A., Martínez Sanz, A. & Mañas Viejo, C. (2014). Autoestima y diversidad funcional. *International Journal of Developmental and Educational Psychology*, 2(1), 439-446. Recuperat de <https://www.redalyc.org/pdf/3498/349851782046.pdf>
- Jerí Rodríguez, D. (2008). Buenas prácticas en el ámbito educativo y su orientación a la gestión de conocimiento. *Educación*, 17(33), 29-48. Recuperat de <http://revistas.pucp.edu.pe/index.php/educacion/article/view/1537/1482>
- Marchesi, A., Durán, D., Giné, C. & Hernández, L. (2009). *Guía para la reflexión y valoración de prácticas inclusivas. Organización de Estados Iberoamericanos para la Educación, la Ciencia y la Cultura (OEI)*, Madrid, Espanya. Recuperat de file:///C:/Users/Pc/Downloads/Guia.pdf
- Millán Carrasco, A.M. (2018). Disfemia. Guía de apoyo. *Consejería de Educación, Juventud y Deportes Secretaría General. Servicio de Publicaciones y Estadística*. Recupeat de https://dspace.carm.es/jspui/bitstream/20.500.11914/2007/1/Libro_DisfemiaGuiaDeApoyo%20DEFINITIVO.pdf
- Muntaner, J.J. (Gener-Febrer, 2014). Prácticas inclusivas en el aula ordinaria. *Revista nacional e internacional de educación inclusiva*, 7(1), 63-79. Recuperat de file:///C:/Users/Pc/Desktop/TFG/Docs%20TFG%20final/J%20Muntaner.pdf
- Puente Verde, M. (2017). Las artes en educación: concepciones, retos y posibilidades (Máster en formación de profesorado de secundaria, Universidad de Cantabria, España). Recuperat de <https://repositorio.unican.es/xmlui/bitstream/handle/10902/13204/PuenteVerdeMarina.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Rodríguez Bausá, L. (2003). La imagen del otro en relación a la discapacidad. Reflexiones sobre alteridad. *Docencia e investigación: revista de la Escuela Universitaria de Magisterio de Toledo*, 28(23), 145-178. Recuperat de <https://ruidera.uclm.es/xmlui/bitstream/handle/10578/7914/La%20imagen%20del%20otro%20en%20re%20c%20b1aci%20c%20b3n%20a%20la%20discapacidad.pdf?sequence=4&isAllowed=y>

- Taylor, S.J. & Bogdan, R. (2000). Introducción a los métodos cualitativos de investigación. Recuperat de file:///C:/Users/Pc/Desktop/TFG/Docs%20TFG%20final/taylor-s-j-bogdan-r-metodologia-cualitativa.pdf
- Toboso Martín, M. (2018). Diversidad funcional: hacia un nuevo paradigma en los estudios y en las políticas sobre privacidad. *Política y Sociedad*, 55(3), 783-804. Recuperat de file:///C:/Users/Pc/Desktop/TFG/Docs%20TFG%20final/Diversidad_funcional_hacia_un_nuevo_paradigma.pdf
- Vargas Jiménez, I. (2012). La entrevista en la investigación cualitativa: nuevas tendencias y retos. *Revista Calidad en la Educación Superior*, 3(1), 119-139. Recuperat de file:///C:/Users/Pc/Desktop/TFG/Docs%20TFG%20final/investigacion_cualitativa.pdf
- Villar Epifanio, V (7 de Mayo de 2019). Consecuencias de la utilización del término diversidad funcional. *Diario 16. El diario de la Segunda Transición*. Recuperat de <https://diario16.com/consecuencias-de-la-utilizacion-del-termino-diversidad-funcional/>
- Villatoro, K. (Maig de 2015). I Jornada Internacional “el futuro de los servicios sociales en un contexto de cambio”. Mesa de trabajo titulada: Diversidad Funcional. Conferencia duta a terme en la facultat de Ciències Socials de la Universitat de València, Espanya. Recuperat de https://www.researchgate.net/publication/287644998_Diversidad_Funcional

Annexos.

❖ Annex 1: Entrevista a la tutora de l'alumne amb diversitat funcional.

Objectiu: L'objectiu d'aquesta entrevista és conèixer el funcionament, les estratègies i els recursos que utilitza la tutora de l'alumne en les àrees artístiques dins l'aula i com es desenvolupa l'alumne amb diversitat funcional en aquestes àrees.

Presentació: Bon dia, sóc la teva alumna de pràcticum II, Gema Adrover. Estic duent a terme el meu Treball de Fi de Grau (TFG), anomenat: "L'art com a instrument d'inclusió per un alumne amb diversitat funcional", dedicat a l'alumne amb diversitat funcional del teu grup-classe. Com a eina de recollida per a la investigació, m'agradaria fer-li una entrevista. Aquesta observació tracta de conèixer la relació entre l'alumne i les àrees artístiques.

Entrevista: Per tal d'evitar tòpics, ens referirem a l'alumne amb diversitat funcional de la següent manera: "A."

Dades sociodemogràfiques:

1. Quants d'anys de professió tens?

17

2. Quants d'anys impartits tens en aquest centre?

7

Àrees artístiques:

3. Quines estratègies i recursos utilitzeu per dur a terme les àrees artístiques?

Utilitzem els projectes del centre i el projecte d'eTwinning "A de arte" durant tot el curs. Aprofitem també la setmana cultural i dediquem activitats a l'autor Guillem Sagrera.

Treballem monuments, estils i tècniques artístiques diferents, puntillisme, art urbà, collage, etc. També realitzem activitats artístiques a l'entorn, fora de l'aula i del centre. Complementem tot això amb les festes típiques com Sant Antoni. I també utilitzem les TIC: padlet, genially, tamback, etc.

4. Utilitzeu unes específiques per n'A.?. Si és el cas, quines?

La majoria de les activitats es fan de manera cooperativa i l'alumne, dins les seves capacitats, fa tot allò que pot. Això ho complementem amb material adaptat, com per exemple, donar-li un pinzell més gruixut, ja que presenta dificultats a la motricitat fina.

5. Les intervencions en aquestes àrees amb n'A. és fan sempre dins l'aula?

Sí, es fan sempre dins l'aula.

6. A l'hora de planificar activitats artístiques, apliqueu qualche adaptació per n'A.?

Només adaptem els materials on presenta dificultats motrius, però sempre realitza les mateixes activitats que els seus companys.

7. Com es desenvolupa en l'àmbit intel·lectual, social, emocional i físic en aquestes àrees?

Quant a l'àmbit físic, presenta deficiències motrius d'espai i motricitat fina. Això es veu compensat amb adaptacions del material o amb l'ajuda d'un altre tutor o quan la PT està a l'aula. Sempre intentem que faci les activitats dins les seves possibilitats.

Quant a l'àmbit emocional, són les àrees on més motivat està. Li encanta tot allò relacionat amb l'art.

8. Quins són els seus punts forts?

Com que no té un llenguatge molt desenvolupat, amb l'art pot expressar tot allò que tal vegada de manera oral o escrita no pot. Li agrada molt la música i amb ella expressa i amplia el seu llenguatge, posant ritme a allò que vol expressar.

9. Té autonomia a l'hora de realitzar activitats artístiques?

Té autonomia dins el seu nivell i les seves possibilitats, de vegades l'hem de dirigir molt però sempre acaba aconseguint-ho.

10. Penses que assoleix les competències artístiques amb èxit?

Dins les seves adaptacions si, arriba als mínims establerts dins el seu pla de feina.

❖ Annex 2: Entrevista a la P.T. de l'alumne.

Objectiu: L'objectiu d'aquesta entrevista és conèixer el paper de la P.T. en les àrees artístiques i com es desenvolupa l'alumne amb diversitat funcional en aquestes àrees.

Presentació: Bon dia, sóc la practicant del centre on treballes, Gema Adrover. Estic duent a terme el meu Treball de Fi de Grau (TFG), anomenat: "L'art com a instrument d'inclusió per un alumne amb diversitat funcional", dedicat a l'alumne amb diversitat funcional del grup-classe de na M. (tutora de l'alumne). Com a eina de recollida per a la investigació, m'agradaria fer-li una entrevista. Aquesta observació tracta de conèixer la relació entre l'alumne i les àrees artístiques.

Entrevista: Per tal d'evitar tòpics, ens referirem a l'alumne amb diversitat funcional de la següent manera: "A."

Dades sociodemogràfiques:

1. Quants d'anys de professió tens?

15

2. Quants d'anys impartits tens en aquest centre?

De setembre 2019 a febrer 2020 (baixa riscos laborals per embaràs).

Àrees artístiques:

3. Quin és el teu paper com a P.T. en les àrees artístiques?

Penso que, essencialment, hauria de ser d'observadora, respectant l'espai creatiu i les iniciatives de l'alumne, donant suport a ell i a la resta del grup quan ho sol·licitessin o quan fos necessari per a continuar. Encara que, dins l'horari, les àrees artístiques queden bastant relegades, prioritizant d'altres, i per això, el meu suport sol ser indirecte.

4. El suport va dirigit a tot el grup-classe?

Normalment, el suport està plantejat a aprofitar que sóc dins l'aula per fer feina més conscient i intensa amb n'A. Una vegada n'A. està centrat amb la tasca i amb la prèvia conversa amb la tutora, fomentem la seva autonomia, de manera que ens necessiti menys i enfocant-lo cap a secundària, on tindrà menys ajudes i haurà de ser capaç de realitzar les tasques de manera autònoma. Una vegada conscienciat del que havia de fer, don suport a altres alumnes que el necessiten i també de vegades fem la tècnica dues mestres a l'aula, de manera natural.

5. N'A. realitza les mateixes activitats artístiques que els seus companys o unes específiques? Si és el cas, es preparen conjuntament tutora-P.T.?

Les activitats artístiques solen ser relacionades amb un projecte artístic amb noves tecnologies i fomentat en un projecte de la unió europea d'intercanvi entre centres de primària que permeten que n'A. pugui fer moltes de les coses que fan la resta de companys. Ell utilitza molt bé les noves tecnologies, dins les seves possibilitats. També de vegades, els seus companys l'ajuden (company-tutor), de manera interessada. Si ha de realitzar qualche activitat artística específica, preparar un material adaptat, conjuntament amb la tutora.

Desenvolupament de l'alumne:

6. Com es desenvolupa en l'àmbit intel·lectual, social, emocional i físic en aquestes àrees?

És un nin que socialment està acceptat pel grup, se l'estima. Intel·lectualment hi ha una discapacitat intel·lectual associada amb dificultats motores, però no necessita cap adaptació de l'entorn ni d'eines en l'àmbit artístic. Fa la prensió bé, agafa les eines i és capaç d'utilitzar-les d'igual manera que els seus companys, si hi ha alguna cosa de motricitat molt peculiar i nova que ell no pot fer, ell sap perfectament demanar ajuda als companys o als adults que hi ha a l'aula.

Emocionalment és un nin molt feliç, molt empàtic que interpreta l'entorn i interpretar diferents accions tal com bromes, serietat, és afectuós i accepta les crítiques, si li dius una cosa intenta millorar-la.

7. Quins són els seus punts forts?

Els punts forts de n'A. són que si li demanes alguna activitat que requereix color o diferents tècniques i diferents materials per pintar, és un nin obert que gaudeix de pintar, de crear, és molt imaginatiu i participa. És cert que no té una atenció sostinguda molt llarga, però ho gaudeix molt i està concentrat metres ho fa i ho fa amb cura. A la part musical és un nin que té molt bona oïda i capta l'entorn. Té el sentit musical i és capaç de tocar el piano, recordar i reproduir ritmes, té entonació quan es comunica.

8. Té autonomia a l'hora de realitzar activitats artístiques?

La seva autonomia a l'hora de fer produccions artístiques és més o manco com a la resta d'àrees, perquè la seva autonomia i independència de l'adult a l'hora de fer qualsevol tasca era una de les nostres prioritats i objectius en aquest curs escolar i com a continuació del curs passat. Volem que cada cop necessiti menys l'atenció o la presència de l'adult, però encara no s'ha aconseguit.

9. Penses que assoleix les competències artístiques amb èxit?

Si, les assoleix en la mesura de les seves possibilitats, però a ses àrees artístiques es poden treballar molts de conceptes i diferents competències, com l'aspecte matemàtic i des de la perspectiva que ho fa la tutora amb les noves tecnologies també treballa el maneig de les noves tecnologies, notícies d'actualitat, aprèn a aprendre i ha fer coses noves i diferents tècniques. Penso que les àrees artístiques són unes àrees on es pot donar molt fàcilment fer una activitat que inclogui moltes de les competències.

10. Penses que gaudeix d'una plena educació inclusiva?

Crec que gràcies a la metodologia de treball cooperatiu que es du a terme a tot el nivell de cinquè de primària al centre, la participació del projecte d'eTwinning "A de arte", la predisposició de la tutora i el control de les noves tecnologies i les habilitats respecte a aquestes, en una gran mesura, es promou i té lloc una educació inclusiva. En general hi ha una percepció de què n'A. té unes necessitats que la resta de companys no té, però també té unes habilitats i potencialitats que tot el grup és conscient de que hi ha activitats que poden fer tots junts i així ho fan, reparteixen les tasques de treball en grup. Viuen la presència de n'A. i les seves característiques com un valor i en general, tots són conscients de què som un grup, tenen sentiment de grup i fa anys que van junts i això també ajuda. Ell se sent part d'un projecte comú i encara que hi ha individualitats i egocentrisme perquè són infants, tot això forma part d'un procés d'aprenentatge molt intens i interessant i els principis democràtics en educació es poden anar treballant i elaborant gràcies a la metodologia de treball cooperatiu.

❖ Annex 3: Entrevista a la mare de l'alumne.

Objectiu: L'objectiu d'aquesta entrevista és descobrir si l'alumne amb diversitat funcional realitza activitats artístiques extraescolars i dins l'àmbit familiar.

Presentació: Bon dia, em dic Gema Adrover i estic cursant el Grau d'Educació Primària. He realitzat les pràctiques al CEIP Joan Capó, més concretament a la classe del teu fill.

Estic duent a terme el meu Treball de Fi de Grau (TFG), anomenat: “L’art com a instrument d’inclusió per un alumne amb diversitat funcional”, dedicat a ell. Com a eina de recollida per a la investigació, m’agradaria fer-li una entrevista. Aquesta observació tracta de conèixer la relació entre el teu fill i les àrees artístiques.

Entrevista: Per tal d’evitar tòpics, ens referirem a l’alumne amb diversitat funcional de la següent manera: “A.”

Dades personals de l’alumne:

1. Que destacaries del teu fill?

És molt afectuós amb tothom i també molt tenaç, tot allò que vol, ho vol aconseguir. És molt lluitador i quan alguna cosa li interessa lluita per ella.

2. Quins són els seus gustos i motivacions?

Allò que més li agrada és jugar amb els Playmobils, se’ls enduu per tot. També li agrada molt estar amb el seu germà petit, té la necessitat de sempre protegir-lo, pot ser perquè tenen el mateix nivell de joc. També li agrada molt ballar i llegir contes.

3. Com es desenvolupa en l’àmbit social i emocional?

En l’àmbit social no té cap problema, és molt sociable i tothom l’estima, és un nen que es fa estimar. En l’àmbit emocional, si té problemes, a causa de la dificultat de llenguatge. Si és cert que les emocions positives les expressa d’alguna manera, però les negatives li costa molt més, és molt més tancat.

4. I en l’àmbit físic?

Té dificultats quant a la coordinació, és cert que ha millorat molt, però encara li costa molt, ja que té el cerebel afectat. També té dificultats a la motricitat fina, com per exemple agafar el llapis. Agafa les coses amb molta tensió.

Activitats extraescolars:

5. N'A. realitza activitats artístiques fora de l'horari escolar?. Si és el cas, quines?

Va a classes de piano. Va començar l'any passat perquè li cridava molt l'atenció, ho va elegir ell.

6. Quantes hores setmanals dedica?

Una hora setmanal.

7. Té autonomia a l'hora de realitzar aquestes activitats?

Té autonomia perquè toca ell tot sol, mirant les notes. Però la seva mestra ha d'estar devora seu i explicar-li algunes coses. Li adapten les tecles amb números.

Art dins l'àmbit familiar:

8. Realitzeu activitats artístiques a casa?. Si és el cas, quines?

Sí, pintar, acolorir, retallar i aferrar. També ell diu que fa treballs manuals, perquè agafa revistes de Playmobils, els retalla i els aferra a un full.

9. Les realitza amb autonomia?

Si, ho fa ell tot sol.

10. Amb quin tipus d'activitats està més motivat?

El que més li agrada és retallar allò que li agrada i també li motiva molt pintar mandales.

❖ **Annex 4: Enllaços a les enquestes.**

Estudiants:

https://docs.google.com/forms/d/1ZVcIwG4zU59HpZRuHh0jwgLfTMmITzyCdM15KX_Bi5E/edit?usp=sharing

Professorat:

<https://docs.google.com/forms/d/1yUbxz50eTdlxDdH5aVSCJG5fvN-4OkDDwCuL24zmS3o/edit?usp=sharing>

Famílies:

<https://docs.google.com/forms/d/11mFpzXy-y13TYOo3ukvQXUDw3U8ez8ymgHXuYEmdg6E/edit?usp=sharing>

❖ **Annex 5: Fotografies del projecte “A de arte”.**

Logos del projecte.

Lapbooks de les presentacions.

Postals de Nadal per als companys de França, Milà i Burgos.

❖ **Annex 6: Fotografia Espai Art Maria Servera:**

Les flors del meu jardí.